GEOGRAFSKI OBZORNIK

Leto VIL
številka **4**

Ljuñljana
1960

VSEBINA

Slika na naslovni strani:

Značilni kombiniran nasad kakavovcev pod oljnimi palmami v Zahodni Afriki

GEOGRAFSKI OBZORNIK, časopis za geografsko vzgojo in izobrazbo, izhaja štirikrat letno. Izdaja Geografsko društvo Slovenije, Odsek za geografski pouk. Uredniški odbor: dr. Svctozar Ilešič, Drago Meze, dr. Ivan Gams, dr. Vladimir Kokole. Urednik Darko Radinja, Geografski institut, Univerza, Ljubljana, Trg revolucije 11. To številko je uredil dr. Vladimir Kokole. Dopise pošiljajte na urednikov naslov. Za vsebino člankov so odgovorni avtorji sami.

Letna naročnina 240 dinarjev. Posamezna številka 60 din, za nenaročnike 100 din, za dvojno številko 200 din. Naročajte in vplačujte na naslov: „Geografski obzornik". Uprava: Zemljepisni muzej Slovenije, Ljubljana, Trg francoske revolucije 7. — Stev. tek. rač.: 600-70/3-14. — Tiska TIskarna šolskih delavnic tehniških šol v Ljubljani.

Hl&ii/H&o-f

Geografski oSzorniÂ

leto vu
štev. 4
1960

Časopis za geografsko vzgojo in izofirazôo

Priredil dr. Vladimir Kokole
po knjigi „P. Birot - J. Dresch: La Méditerranée et le Moyen Orient", Pariz, 1953.

Kmetijsko gospodarstvo v Sredozemlju

V primerjavi z agramim izkoriščanjem tal v Sredjiji, pa še bolj Zahodni Evropi, je za mediteransko kmetijstvo značilnih nekaj posebnih, osnov - nih potez: gojijo predvsem one sadeže in redijo ono živino, ki služi predvsem za neposredno ljudsko prehrano; praha zavzema velik del obdelovalne površine; donosi so skromni, razen v nekaterih redkih izjemah in avtarhija kmetijskih obratov- je mnogo močnejša, razen spet v nekaterih ožje specializiranih področjih; obrati so ali zelo veliki ali zelo majhni, srednje ve likih pa domala ni, prevladujejo mali obrati, toda samo en del teh so samostojne kmetije, v velikem obsegu pa tudi kolonska posestva ali pa »o drugače v najemniških odnosih do lastnikov zemlje; od tu se rekrutira tudi delovna sila za velika posestva.

Poljska razdelitev je po večini odprta, toda pravi tripoljski sistem je bil tudi v preteklosti le redkokje zastopan (Severovzhodna Španija, Campidano na Sardiniji, Tesalija). Edina oblika servitutnih vezi je pasa po stmiščih, Prevladujoča oblika kmetskih naselij so gručasta naselja, zlasti velike vasi; hiše pa so zidane in to največkrat iz kamenja.

Kmetijstvo je v ozkih in vsestranskih povezavah z mediteranskim podnebjem, ki skupaj s prirodno vegetacijo kaže kakšne so možnosti za razne kulture, to je: nasadi kserofilnih dreves in enoletnih rastlin, ki zaključijo svoj vegetacijski ciklus pred poletno sušo. Umetno namakanje, kjer je, silno poveča izbor kultur. Kulturnim rastlinam mediteranskega podnebja se pridružijo še one, ki so doma iz vlažnih subtropikov in celo enoletne prave tropske rastline. Namakanje pa je v Sredozemlju staro toliko, kolikor je stara njegova civilizacija, ki je nastala prav na namakalnih področjih. Ze lokalni izvirek omogoča namakanje, toda — razen kadar gre za kraške izvire — more zadoščati samo pri humidni varianti mediteranskega podnebja,* kjer je poletna suša dosti manj občutna. Namakanje iz vodnjakov, iz talne vode v globini, je možno le v malem radiju naokrog, toda izvedljivo je celo v najbolj aridnih razmerah. Manjši vodotoki pridejo le malo v poštev, ker poleti presušijo. Pomembnejša namakalna področja dobivajo vsa vodo po kanalih iz večjih rek, ki prihajajo z višjih gora, katere so dolgo zasnežene (Sierra Nevada), ali pa iz severnejših krajev, kjer je poletna suša le kratka (sev. Apenini). V celoti so tedaj ozemlja, ki pridejo v poštev za umetno namakanje prav skromna in zavzemajo le majhen del agrame površine. Tam pa, kjer je izvedljivo, je umetno namakanje faktor prvega reda.

Pri vsaki rastlini bi lahko z ozirom na namakanje označili tri zone:

a) ona, kjer namakanje sploh ni potrebno niti koristno,

b) ona, kjer je koristno, pa ne potrebno, in

c) ona, kjer* brez namakanja tiste rastline sploh ni mogoče pridelovati.

Druga zona je lahko različno široka. Namakanje tu lahko zviša donose, izravna fluktuacije padavin od leta do leta; splača se pa le, če je področje prenaseljeno in če stroški za namakalne naprave niso previsoki. Pri komercializiranem gospodarstvu se namakajo kulture za prodajo, pri zaprtem gospodarstvu pa kulture, ki služijo kot vsakdanja živila kar neposredno v domačem gospodinjstvu.

Pridelek v tretji zoni je mogoč brez umetnega namakanju v nekaterih redkih, izjemno namočenih letih. Toda za trajno kulturo to ne pride v poštev.

Oglejmo si na kratko, katere so kulture, ki jih pri danili podnebnih in pedoloških prilikah gojijo v Sredozemlju. Ločiti moramo takoj kulture brez umetnega namakanja, tako imenovane „suhe" kulture, in namakalne kulture.

A. Kulture brez umetnega namakanja.

1. Normalne suhe mediteranske kulture — trajne drevesne kulture. Ker je drevje z globljimi koreninami manj odvisno od padavin kot enoletne njivske rastline, je postalo tudi bistven sestavni del mediteranske kulturne pokrajine. Drevesne vrste, ki jih gojijo, dajejo prebivalstvu maščobe, sladkor in pijačo, vse iz raznih vrst drevesnih sadežev. Oljka je seveda najznačilnejša mediteranska kulturna rastlina in drevesna kultura. Ze stara je trditev, da sega Sredozemlje do tam, do koder uspeva oljka. V Sredozemlju jo

* Tu je treba poudariti, da mediteransko podnebje seveda ni povsem enotno. Ob severnem robu, kjer tudi poleti se zaidejo potujoče depresije, ima odločno humidni prizvok. Dolga suha [>oietna doba je tam srčena na komaj dva meseca, sicer pa pomladansko deževje močno ublaži ijušnost.

gojijo že dobrih tri tisoč let. Odporna je zoper suso in tudi ne prehude periode mraza dobro prenaša. Rožioevec, drugo pomembno drevo, je nekoliko manj odporen ter služi največ za prehrajno živine, pa tudi za ljudsko prehrano (Ciper, Algarve na južnem Portugalskem . Mandljevec jo zoper sušo zelo odporen, pač pa bolj občutljiv za poze bo. Smokva po drugi strani dobro prenaša mraz, a zahteva več moče. Zato jo je treba pri aridjni varianti mediteranskega podnebja (južni in vzhodni del Sredozemlja) umetno namakati. Končalo je tu seveda vinska trta, brez katere si komaj predstavljamo mediteransko kulturno pokrajino. Ta ovijalka, ki izvira dejansko iz gozdne vegetacije vlažnih subtropikov pontskega tipa, kjer je poletje vlažno in vroče, zime pa hladne ali celo mrzle, se je imenitno udomačila v imediteranskem okolju. V humidni varianti mediteranskega podnebja najde še dokaj domače pogoje — pri krajši suši pa je treba vzgojo tej primerno prilagoditi: prirežejo jo, da je le (nizek grmiček; sadijo jo v globoko prst na ravninah, kjer zaradi dolgih korenin doseže nivo talne vode. Ker prenaša dobro tudi mraz, seže na sever še daleč izven pravega mediteranskega podnebnega področja (Stara Castilla v Spaniji, dolina Marice).

2. Enoletne kulture brez namakanja. Med enoletnimi kulturami, ki še uspevajo brez umetnega namakanja pridejo v poštev samo one, ki zaključijo rast zgodaj poleti, še pred najhujšo sušo. To sta predvsem pšenica in ječmenj, ki dozorita že maja ali vsaj v začetku junija. Ječmenj je najbolj odporen in prodre najdalje v južnovzhodno aridno obrobje sredozemskega prostora. Živila in žita so tu osnovna prehrana (kruh, testenine). Rž je izjemno žito, omejeno na skrilaste gorske terene; podobno tudi oves.

Razna zelenjava je v nasprotju z ostalo Evropo v Mediterainu značilna zimska in zgodnjespomladanska kultura. Na prav dobri zemlji se nekatere vrste sočivja za silo držijo tudi čez poletje (čičerka, neke vrste leča in bob). Krompir, ki je občutljiv za pozebo, uspeva pozimi samo v podnebju, ki je primerno za pomaranče; pa še tedaj ga gojijo v glav nem za izvoz na sever.

3. Suhe kulture z daljšo praho („dry farming"). Celo že v povprečnem mediteranskem podnebju z večmesečno poletno sušo so padavine pogosto preskromne, da bi omogočale vsakoletni pridelek enoletnih rastlin. Zato že od Homerjevih časov poznajo zorano, obdelano praho. Obstoja v tem, da Léto ali dve pustijo njivo popolnoma v prahi, le da jo po deževni dobi preorjejo. S tem obdrži prst rezervo moče v globini.

Pri primitivnem lesenem plugu antike ta tehnika seveda še zdaleč ni bila tako učinkovita kakor je pri načinu „drv farming" kot ga poznamo v polaridnih področjih ZDA, kjer seže plug globoko in se moča bolje konzervira. Primitivni način s praho pa — poleg tega, da se zemlja nasploh spočije — le konzervira nekaj padavin, ki so v povprečni mediteranski zimi vendar preoejšnje. Omogoča zlasti skromnejše žitne kulture tudi v zelo suš|nih področjih. Seveda le tam, kjer je prst primerno globoka. Takšen način se v Sredozemlju uporablja v vseh subaridnih področjih, zlasti na vzhodu. Omejujejo jih letne izohiete med 210—300 mm in 450—500 mm. To so obenem tudi področja, kjer je umetno namakanje zelo zaželjeino tudi za navadne žitne kulture, kaj šele za bolj zahtevne enoletne rastline.

15 Kulture z umetjnim namakanjem („huertas").

Tudi v tej skupini imamo tako drevesne kot ostale rastline.

1. Drevesne kulture namakalnih področij, Iligrofilno drevje, ki odmetava listje, zahteva vse povsod v Sredozemlju umetno namakanje: tako breskev, marelica, murva, vse doma iz severne Kitajske ter zato najbolj primerne za severnejše dele Sredozemlja. Vednozeleni agrumi. doma i z južne Kitajske, so zelo občutljivi za mraz, zato uspevajo in rodijo sad samo tam, kjer je pavprečna temperatura najhladnejšega meseca vsaj 10° C inad ničlo — to so pa južni deli Mediterana.

2. Enoletne kulture liamakalnih področij. Vročina in dolgost poletja sta omogočila uvedbo tudi enoletnih tropskih rastlin. Sem spada zlasti riž, ki pa najde dovolj dolgo vegetacijsko dobo tudi v severnih področjih Sredozemlja. Neobhodnost umetnega namakanja kulturo riža močno omejuje, čeprav postaja vse važnejši. Tudi koruza, ki zahteva mnogo toplote, spada sem, toda zaradi krajše vegetacijske dobe gre še dalje na sever izven pravega Sredozemlja, kjer v bolje namočenih poletjih uspeva brez umetnega namakanja. Pri umetnem namakanju uspeva v huertas seveda tudi vsaka zelenjava zmernotoplega podnebja, zlasti pa še ona, ki potrebuje mnogo toplote (paradižnik, melone). Pridelovanje je z namakanjem možno skozi vse leto. Tropske enoletne oljarice, kot sezam in arašidi, so se marsikje v huertas dobro uveljavile. Od tropskih rastlin se je razširil v Sredozemlje tudi bombaž, ki zahteva posebno vroče poletje in tedaj tudi obilo moče, čeprav v dobi zorenja potrebuje sušo. Rolješi in bolj zahtevini dolgov Iaknati bombaževec v Sredozemlju sploh Ire more uspev ati brez umetnega namakanja; toda slabše vrste uspevajo ponekod (Andaluzija, Sicilija, Ciper) celo brez namakanja prav zato, ker |na zaključku vegetacijske dobe dobro prestanejo sušo. V južni Spaniji goje z namakanjem celo džuto. Tam, kjer je pozeba praktično izključena ter so zime izredno mile, poletja pa zelo vroča uspeva v določenih ožjih področjih celo sladkorni trs na namakalnih poljih (Ciper, huertas na južnov zhodnih obalah Spanije). Podobno je z bananami, ki se pa slabše obnesejo.

Poljedelstvo in živinoreja v mediteranskem prostoru.

Drugače kot v severnejših delih Evrope, kjer sta tesno povezana v kmetijskem procesu, se živinoreja in poljedelstvo v mediteranskem prostoru povezujeta samo redko in v težavnih okoliščinah. Razlogov za to je več. Res dobra tla za

njive predstavljajo le majhen del vse površine, bodisi zaradi suše, relativne višine reliefa, bodisi zaradi strmejših pobočij, ki imajo mnogo tanjšo prepereline kot v zmernotoplem podnebju. Zato se čim bolj je mogoče izrabljajo za poljedelske kulture. Najobširnejše površine pa dejansko zavzemajo pašniki, zlasti tam, kjer je izsekavanje gozdove zelo izkrčilo. Na teli površinah živi živinoreja — in je še bolj v preteklosti — svoje posebno življenje neodvisno od poljedelstva. Kot pol jedelska, je tudi živinorejska izraba tal v Sredozemlju povsem svojska. V osnova temelji na kombinaciji izrabe višinskih in nižinskih pašnikov. Niti prvi, še manj pa drugi ne nudijo kvalitetne paše. Poletna suša. — na jugu prej, na severu kasneje — vsako leto povsem onemogoča pašo domala povsod v Sredozemlju (z edino izjemo redkih aluvialnih ravnic z neznatnim strmcem in dovolj talne vode).

Prebivalci Sredozemlja seveda |niso spregledali pomena goveda in konjev kot delovne sile in proizvajalcev gnoja za poljedelstvo. Toda veliko, težav|no in najčešče nerešljivo je vprašanje kako jih prehraniti. Prav ona področja, kjer je tu in tam tudi poleti moča in zelenje — aluvialne rav - nice v najnižjih legah — so najbolj primerne tudi za umetno namakanje, za ureditev „huerte", ki daje seveda neprimerno obilnejše pridelke kot seno ali travo za pašo. Sicer pa je mogoče gojiti nekatere redke krmilne rastline (lucerno) brez umetnega namakanja samo v h um i dni varianti mediteranskega podnebja. Uporaba umetnega namakanja za proizvodnjo živilskih krmil je edina pot k razširjanju živinoreje. Ras so že v antiki tako gojili proso in tudi lucerno, kasneje tudi koruzo, toda do danes je vse ostalo v več kot skromnem okvirju. Pomanjkanje dobre zemlje in vode je prehudo. Vloga živinoreje se je v Sredozemlju od antike do danes dejansko celo še zmanjšala. Kravje mleko ponekod uporabljajo samo kot zdravilo!

Oglejmo si sedaj |na kratko, kako se je razvijalo kmetijstvo Sredozemlja v tisočletjih njegove zgodovinske dobe. Kaznih tipov mediteranske kulturne pokrajine in načinov agrarne izrabe tal namreč ni mogoče pojasniti, ne da bi upoštevali ta zgodovinski razvoj.

Prvi začetki kmetijstva z njegovimi kulturami in agrotehniko, so se razširili od vzhoda — iz Egipta in Krete — proti zahodu. Glavne poteze mediteranskega kmetijstv a so se izoblikovale že v dobi rimskega imperija. Domala vse sedaj pomembne rastline in načini izrabe tal, kakršne opazujemo dandanes, so bile tedaj v osnovnih potezah že znane. Arabska osvojitev je res prinesla nekaj novih rastlin, toda — čeprav tu ali tam lokalno zelo pomembne (agrumi) — ne zavzemajo večjih površin. Uvedba koruze je bistveno zajela le prav severni rob Sredozemlja (Kantabrijska obala, Padska nižina).

V dobi od 14. do IG. stoletja so bile prav pomembne industrijske kulture (bombaž na Siciliji, sladkorni trs na Cipru, murva za svileprejko v Levantu). Prekooceanska trgovina po odkritju Amerike jih je domala povsem zatrla.

Agrotehnika se je od časov, ko je Varro pisal svoje latinske traktate o poljedelstvu le prav malo spremenila. Donosi so se le nekoliko dvignili pri „suhih" kulturah. Celo umetna gnojila v najnovejši dobi niso prinesla prav bistvenih sprememb. Uporaba le-teh je v mediteranskih podnebnih in pedoloških razmerah veliko bolj kočljiva in še do danes ni povsem razčiščena. Vse do sedaj še niso našli krmilne rastline, ki bi dobro uspevala brez umetnega namakanja, kar bi seveda omogočilo več živinoreje (in več hlevskega gnoja!). Vsekakor so v zadnjih letih v teku obširne raziskave prav v tej smeri.

Uvedba globokega oranja z modernimi plugi, ki je tako dvignila nivo kmetijstva drugje v Evropi, je v mediteranskem prirodnem okolju prav tako kočljiva stvar. Prst je na prevladujočem nagnjenem terenu po večini tako tanka, da bi globlje oranje sicer spravilo na dan hranilne snovi, a bi jih nalivi tudi za zmeraj odplaknili. Do dane? je bil dejansko največji napredek mediteranskega kmetijstva zvezan z gradnjo velikih jezov, kar je omogočilo bolj redno preskrbo z namakalno vodo in razširjenje namakalnih področij.

Mnogo bolj kot v zmernotopli Evropi se kažejo v Sredozemlju ostre in nenadne razlike v izrabi tal od področja do področja. Iz napol stepske planjave je samo nekaj korakov v huerto, kjer je rastlinstvo prav po tropsko bujno. Toda to |ni edini kontrast. Razni elementi, tako številni in raznovrstni se prepletajo in tako ustvarjajo več vrst agrarnega izkoriščanja. Naslednja razmerja v kontrastih mediteranske kulturne pokrajine so pač samo najbolj pogosta:

- ekstenzivni pašniki in ornica s praho — sklenjene obdelovalne površine,
- namakalna področja — področja „suhih" kultur,
- žitna polja — drevesni nasadi.

Vsa ta nasprotja niso vedno in povsod izraz ramo razlik v prirodnih pogojih (predvsem klimatskih), ki odločajo o dolžini prahe, o možnostih za umetno namakanje in podobno. Zgodovina je pri tem prav tako mogočno odigrala svojo vlogo. Ista aluvialna ravnica je lahko močvara ali pa bujna huerta.

Dva tipa reliefa, ravnina in hribovje z gorami, sestavljata skoraj ves obljudeni in obdelani mediteranski svet. Poglejmo si, kako se je kmetijstvo prilagodilo posebnim prilikam enega in drugega tipa.

Sestava tal in hidrografske prilike na ravninah so precej enake povsod. Na robu hribovja so vršaji, ki jih je lahko namakati — bodisi s hudourniško vodo, bodisi s kraško vodo stalnih izvirkov. Nekaj nižje voda ponikne v nasutino in tla so tam suha. Ko se pa spet približamo najnižji točki je — vsaj pozimi — talna voda spet visoko ter marsikje udari sploh na površino in tvori periodična poplavna področja ali, ob obalah, celo

trajna močvirja. Fiziognomija ravnin je mnogo bolj pestra kakor sama reliefno-hidrografska diferenciacija.

Prvi stadij kultivacije je bila običajno izraba obrobnega pasu, kjer so izvirki ali vodotoki in kjer so (nastala naselja. Marsikje so ob malih virih vode že uredili tudi skromna namakana polja ali nasade. Na pobočjih so normalno oljčni gaji. To je tip klasičnega mešanega mediteranskega poljedelstva. Nekaj niže ležeča suha ravnina služi pozimi kot pašnik za drobnico, predvsem ovce. ki pridejo takrat z gora; poleti pa je prava suha pustinja. Poplavno področje lahko od zime zadrži še toliko vlage, da služi za pašo volom in konjem. Prav |ra kraju so močvirna trstičja, v katerih se redijo moskiti in malarija. Nekatera mediteranska obalna ozemlja so ostala v tej fazi razvoja do danes (obalni pas Albanije in južne Male Azije).

Nasled|nji stadij se začne, kadar suhe površine spedjnjih delov vrsajev začno izrabljati za ekstenzivno, „suho" kulturo žita. Še niže v ravnini je izsuševanje glavna izboljšava, ki prepreči poplave v zimski paaniški zoni in tam pridobi nove njivske površine (ki jih je mogoče spremeniti tudi v rižišča). Ce so vsa ta dela izvedena, lahko preživlja taka ravnica pri umetnem namakanju zelo veliko ljudi, do 500 na km^2 (na primer ravnica pri Valenciji na JV španski obali).

Razvoj mi bil povsod tako enakomeren. Nekatere obalne ravnine so po razcvetu v antiki zapadle |nazaj v prvi stadij, ker so zanemarili namakalne priprave. Vojske, vpadi piratov in malarija so imeli pri tem odločilno vlogo. Nekatere pokrajine, kot neapeljska Kampanja pa so ostale vseskozi cvetoča področja.

Splošna značilnost goratih področij je, da je gornja meja kulturnih rastlin visoko, 1500 do celo 2000 m. V gorskih krajih je poljedelstvo povsod mogoče, če je le kaj bolj položnih tal, kjer se je |nabralo ali ohranilo tudi dovolj prepereline. Suša seveda tudi tu nastopa in zimski sneg še po svoje krajša vegetacijsko dobo. Gorska področja pa so bolj zaščitena in v dobah, ko so bile |nižine izpostavljene vojnemu pustošenju, se je tok kultivacije in posel jevanja često obrnil v gore. Zato jni tako presenetljivo, da so povsod v Sredozemlju gorata ozemlja, ki so bolje obljudena kakor nizavja pod njimi. Številne vasi v takih področjih žive od intenzivne polikulture, kjer so glavno drevesni nasadi. Strmino pobočij premagujejo s kultuimimi terasami, padavin pa je na splošno več kot v nižavjih in tudi izvirki so obilnejši, kar izenačuje druge slabe strani take lege. Kraške gore so pa povsod precej na slabšem kot kristalinske, ki so v Sredozemlju mnogo gosteje obljudene. j r \!_(

V dobi stabilnih vlad, miru in relativne prosperitete mediteranskih področij ©e tok poselitv e in agrarnega izkoriščanja normalno spet obrne v nižine. Tako je bilo v Španiji po odhodu Mavrov in na Balkanu po odhodu Turkov. i

Oglejmo si končno katere so značilne oblike izrabe tal v kmetijske namene in v kakšnem odnosu so 2 agrarno strukturo, s jcmetskimi naselji, s socialno strukturo prebivalstva ter z ostalimi družbeno-ekonomskimi okoliščinami in seveda s prirodpim okoljem. Ločimo lahko intenzivne in ekstenzivne oblike izrabe tal.

A. Intenzivne oblike.

1. „Suha" polikultura. Tu se prepletajo na njivah žita in zimska zelenjava, vmes pa so še oljke in vinske trte. Tu pa tam so tudi še vrtovi, ki jih pa zalivajo z vodo iz malih izvirkov. To kombinacijo najdemo v pokrajinah s humidno varianto mediteranskega podnebja in tam, kjer so tla tudi dovolj globoka in rodovitna, najpogosteje v gričevju in kjer so v prevladi mali obrati. Naselja so lahko sklenjena, toda po večini so tu razložena (na primer Severna Katalonija, severni del apeninskega polotoka s Toskano in Umbrijo, deli Istre. Osrednja Portugalska).

2. Suhe drevesne kulture. Ta tip je razprostranjen brez ozira na kakovost tal in množino padavin. Z ozirom na ekonomsko usmerjenost in družbeno-posestno strukturo pa lahko ločimo tri glavne variante:

a) drevesne kulture za živila. Te prevladujejo nad njivami, ki so še tu ali tam pomešane vmes. To so večji oljčni gaji, nasadi rožičevca, fig ali podobnih dreves. Ta način je značilen za gričevnata področja, ki so gosto naseljena (Algarve na Portugalskem);

b) drobni nasadi komercialnih drevesnih kultur. Obrati so mali, proizvajajo pa predvsem za prodajo (olje ali razne sadeže in sadje). Tudi ta tip je najbolj pogost v gričevnatem svetu, naselja so v glavnem razložena (Južna Katalonija);

c) plantažni nasadi komercialnih drevesnih kultur. Uveljavlja se le pri veleposestniškem režimu v nekaterih višje razvitih pokrajinah (vinogradi v La|nguedoc).

3. Namakalne kulture. Področja teh kultur so edina v Sredozemlju, ki dajejo res visoke donose, oziroma obilen pridelek, pogosto tudi dve letini (zimsko in poletno) na isti površini. Razlikovati pa je treba po liku I turo pri skromnih površinah s preprostimi namakalnimi pripravami (kjer so zajeti samo izvirki ali pa celo črpajo vodo iz vodnjakov) in namakanje na veliko. Prva omenjena oblika namakalnega poljedelstva je tu in tam na planem svetu med gričevjem in predvsem v humidni varianti mediteranskega podnebja. Prava mediteranska huerta pa zahteva znatne namakalne naprave. Gospodarska in socialna struktura obratov se razlikujejo. Naselja so normalno razložena, toda marsikje je to šele posledica kasnejšega razvoja.

R. Ekstenzivne oblike.

1. Žitna monokultura. Tu se menjavajo prostrane površine polj pod pšenico ali ječmenom z drugimi, ki so pod prabo in ki služijo kot skupni pašnik. Prebivalstvo je nakopičeno v velikih vaseh (Južni Alemtejo na Portugalskem, deli Južne Italije, Tesalija, Severna Sirija). Njivske povr-

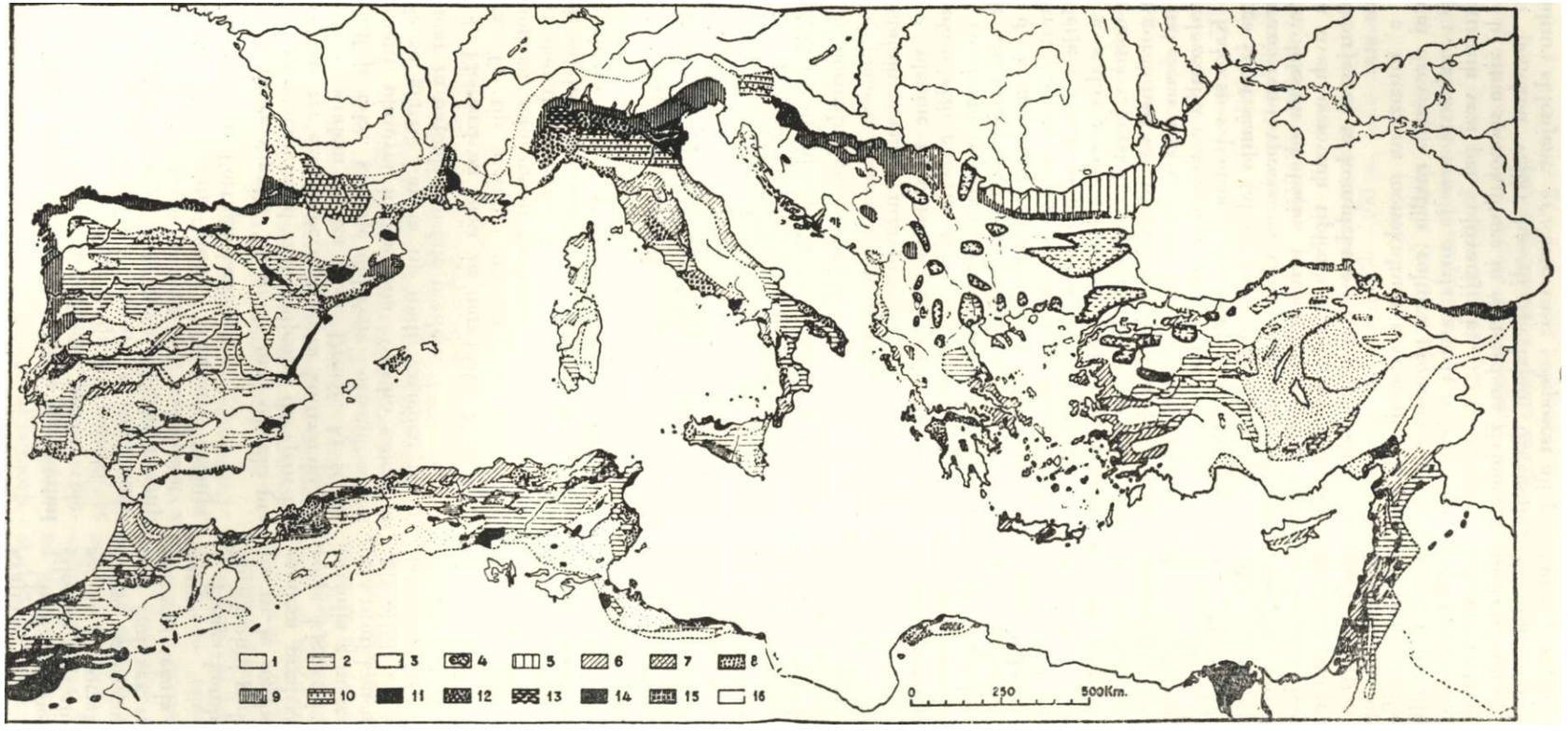

NAČINI IZKORIŠČANJA TAL V SREDOZEMSKIH DEŽELAH

1. Domala neposeljena in slabo kultivirana področja.
li. Odprta polja (pšenica, ječmenj. praha).
3. Odprta polja brez prahe (pšeniea, sočivje).
4. Odprta polja, razen okrog vasi in na robu ravnic, kjer so specializirane, tudi drevesne kulture, žito prevladuje, praha je kratka.
5. Odprta polja, razen okrog vasi in na robu ravnic; prevladuje koruza.
6. Suha mediteranska polikultura.
7. Mediteranska polikultura v humidni varianti podnebja.
8. Specializirane drevesne mediteranske kulture (zlasti vinogradi).
'J. Izven mediteranska polikultura (osnovna rastlina koruza).
10. Izven mediteranska polikultura: žito in krmilne rastline; brez prahe.
11. Mediteranska huerta in namakalne kulture prevladujejo.
12. Področja s specializacijo v intenzivno živinorejo.
13. Področja prostranih rižišč.
14. Pridelovanje industrijskih rastlin na veliko.
15. Mešane kulture žita, krmilnih rastlin in sladkorne pese.
16. Področja, kjer ni skoraj nikakega agrarnega izkoriščanja.

šine so odprte („openfield") in pretežno prevladuje veleposest. !

2. Žilna monokultura v zvezi z drevesnimi kulturami. Med velike arondirane parcele velepoeestev, kjer 90 ali žitna polja ali pašniki, se vrivajo zaplate drevesnih kultur ali celo intenzivne poljske kulture, toda samo v bližini naselij. V družbelni strukturi se prepleta veleposest z drobnimi kmetskimi obrati. (Primeri: Trakija, Beira Baixa na Portugalskem).

3. Kulture v gajih. Tu so tla med ostanki prvotne vegetacije, med razkropljenim drevjem izkoriščena ter služijo periodično za kultivacijo, za njive, v ostalem pa za pašo. Drevje, ki so ga pustili je tako, ki daje določene koristne sadeže (kostanj, plutovee in podobno). Gozdni sadeži iti paša so glavno kar ta tip nudi. Značilen pa je vendar za najbolj zaostale predele.

4. Ekstenzivna paša in nomadska žitna kultura. Ta tip srečamo na aridnem južnem in vzhodnem robu mediteranskih pokrajin, kjer pašniki domala povsem prevladujejo. Žito nomadi tudi sejejo, a ga pravzaprav ne kultivirajo, ker ga pridejo, ko je zrelo samo požet. Preživljajo pa se sicer z živinorejo.

5. Pašništvo na visokih gorah in planotah. To so področja nad gornjo mejo žitnih kultur. Razlikujemo pa lahko tu več variant, ki so si dokaj različne:

a) gorski pašniki, kamor nomadi poleti priženo živino, ki sicer prezimi z njimi vred v nižavju. Stalnih naselij nimajo in živijo vedno pod šotori:

b) normalno gorsko pašništvo;

c) planine, kamor ženejo poleti živino pastirji iz stalnih naselij v nižavju;

č) planine za poletno pašo živine iz bližnjih visoko ležečih gorskih dolin;

To živino po drugi strani vodijo čez zimo iz teh vasi v (nižavje, da tam prezimi.

d) komercialna transhumanca, ki jo imamo takrat, ko prevzamejo pastirji iz gorskih vasi oez poletje v vzrejo živino posestnikov iz nižavja:

e) stalna gorska živinoreja s koso. Živina ostane doma v gorskih krajih vse leto. Poleti se pase po gorah |nad vasmi, pozimi jo pa krmijo v hlevih z nakošeno travo. Ta oblika živinoreje pa je v Sredozemlju razmeroma zelo redka.

Kako so v podrobnem nastale te oblike agrarnega izkoriščanja tal v Sredozemlju, je še precej nerazčiščeno vprašanje. Gotovo so rezultat zelo kompleksnih okoliščin, prirodnih kot družbenih. Na dveh osnovnih tipičnih kombinacijah raznih faktorjev se ta kompleksnost najbolje pokaže. Ta dva sta:

a) intenzivna monokultura z vmesnimi kulturami drevesnih rastlin (coltura promiscua v Italiji); razložena naselja, mala posest; nobenih kolektivnih vezi pri kultivaciji; in '

b) žitna monokultura in ekstenzivna živinoreja ter pomekod veliki nasadi specialnih drevesnih kultur; sklenjene, gručaste vasi; veleposest ali pa najemništvo na kratek rok; odprta agrarna pokrajina.

Katere so notranje vezi, ki družijo pojave značilne za prvi ali za drugi tip skupaj v celoto? Zdi se, da so socialni faktorji, posestna struktura in drugo, najmočnejši. Majhen obrat skuša pridelati sam čim več raznih potrebnih živil. Zato je tu naravina težnja, imeti dom blizu nasadov, sredi parcel.

Druga kombinacija skoraj sovpada s slabo izkoriščenimi področji. Obdelana površina predstavlja tu le majhen del agrarne površine, ki je v ostalem predvsem pašnik. Pogosto so bila področja. kjer ee je razvil ta tip zavojevaina področja, ozemlja z razredčenim prebivalstvom (Južna Španija proti koncu srednjega veka: področja balkanskih čiflikov v polpretekli dobi). Ekstenzivno pridelovanje žita na novo ustvarjenih vele posestvih, skupaj z ekstenzivno živinorejo sta bila pač najhitrejši način dobičkonosnega izkoriščanja pri splošnem pomanjkanju delovne sile. Povečanje prebivalstva v naseljih kasneje samo po sebi ne vpliva bistveno na preobrazbo oziroma intenzifikacijo tega tipa. dokler ostane veleposest. Naraščanje prebivalstv a nekatere res lahko prepriča o potrebi povečanja proizv odnje in tako k intenzifikaciji, k bolj pestrim kulturam, toda na najbolj obsežnih področjih, kjer ima vsak pravico paše (po stmiščih) se način ne spremeni. Intenzifikacija, ki bi sledila, če bi dali tako zemljo v najem, se doslej zaradi splošne zaostalosti agrarnega prebivalstva, to je predvsem agrarnega proletariata, tii obnesla, ker 93 ti niso vrgli na intenzivne komercialne kulture, temveč so najprej skušali dvigniti svoj normalno zelo nizek nivo prehrane z zgolj bolj pestrimi živilskimi kulturami za svojo lastno porabo. Tako je ostala veleposest — če je aii kje v redkih primerih zajela agrarna reforma — Inajbolj odločilni faktor pri stabilizaciji ekstenzivnih oblik izrabe tal. Tako je na jugu Iberskega polotoka, v južni Italiji kakor v Severni Afriki in Levantu.

Ta dva osnovna tipa sta tudi razširjena v dveh značilnih področjih Sredozemlja. Prvi tip najdemo predvsem v področjih s humidno varianto mediteranskega podnebja, tam kjer je na splošno tudi prst heterogana (ali pa izjemoma tudi v namakalnih področjih). Ta tip prevladuje v severnih delih Tberskega polotoka in v severnem delu Apeninskega polotoka. Drugi tip — ekstenzivni — pa prevladuje v sušnih področjih z bolj enoličnim terenom (Južna Španija, Južna Italija).

V prehodnem tipu podnebja, kakršnega najdemo v severnih delih Sredozemlja, so znatne razlike zlasti v inamočenosti od leta do leta. Vse to že samo navaja k mešanim kulturam. Ce se prepletata oljka in žito. bo v suhih letih vsaj ena žetev, to je oljke, dala dober pridelek. V vlažnem letu pa bo žito dobro rodilo, ne da hi večja moča prizadela oljke. Dejansko se je pokazalo, da je za mešane kulture le humidna varianta res primerna. V suhih področjih žito posrka vse padavine, in vmes posajenim oljkam zmanjka v hudi poletni

bus i prav ta moča, ker se pač tie more zbrati v globljih horizontih prsti. Zato imajo južne mediteranske pokrajine brez namakanja ali odprte žitne njive, kjer pa je še potrebna praha, ali pa sklenjene oljčne gaje na drugi površini. Homogenost terena na večjih ploskvah odganja mešane kulture vse bolj in bolj, kajti te ovirajo ali celo onemogočajo mehanično strojno obdelavo. Tako so obširne plane površine, ravnine ali planote po pravilu bodisi žitna polja, bodisi eksterzivni pašniki. Pomembno vlogo so igrale pri tem še tri okoliščine. Prvič, težkoče pri umetnem namakanju (razen na pravih aluvialnih ravninah); drugič, izpostavljenost napadom in opustošenjem in s tem zvezana nestalnost razmer, ko ni kazalo urejevati trajne nasade; tretjič, pašnike zadržuje in ohranjuje potreba po bližnji paši, kar pri gričevnatem reliefu odpade, ker so tam vedno tla, ki jih itak tli mogoče izrabiti drugače kot za pašo.

Poleg omenjenih dveh temeljnih kombinacijah so možne — kakor smo videli — še razne druge. Področja polikulture z mešanimi kulturami imajo lahko namesto razloženih naselij tudi večje vasi. Na to lahko vpliva spet več okoliščin. Na primer drobljenje obratov na mnogo parcel preprečuje razpršenje naselja, obrambni vidiki v preteklosti pa so silili nasprotno h koncentraciji. Tako je bilo povsod na južnoitalijanskih in španskih obalah, kjer so bili pirati še do srede 19. stoletja resna grožnja za prebivalstvo. Gručasta naselja vztrajajo največkrat še dolgo potem, ko se je že spremenila agrarna struktura ali način izrabe tal. Pri tem je seveda zelo važen tudi psihološki vidik.

Po drugi strani tudi mala posest ali stabilno najemništvo ne vodi vedno v intenzivno polikulturo in sadjarstvo, ampak se ohrani usmerjenost v žitno proizvodnjo. Pri zelo suhem podnebju s) prirodne okoliščine take, da je zemlji potrebna periodična praha in ta polikulturo, zlasti z drevesnimi vrstami vmes, povsem izključuje. V neka j višjih, pozimi hladnejših legah zima še po svoje izključuje mediteransko sadno drevje (španska Meseta, Ainatolska planota).

Jože Zupančič >

Nekaj geografskih opažanj iz Grdeličke klisure

Zdaj, ko gre vsako leto v ač mladine na delo v Mladinske delovne brigade, daleč po Jugoslaviji. bi lahko tudi profesorji in predavatelji geografije mnogo pripomogli k pravilnemu opazovanju in spoznavanju nove pokrajine. Kolikokrat sem letos julija, na delu v Grdelički Klisuri, slišal čisto geografska vprašanja, na katera bi eden od nas dokaj preprosto in lahko odgovoril, njim pa so ostala nepojasnjena, če se ni čisto slučajno znašel kdo, Id je o stvari vsaj nekaj vedel. Res je. da predavatelj dostikrat ne ve, kam bodo šli ti mladi ljudje na delo, vendar lahko vsaj približno izve, kje bo delo. kot na primer letos v Južni Srbiji in Makedoniji. Tako jim lahko vsaj do neke, mere nakaže bistvene poteze pokrajine in njeno glavno problematiko. Ce tega ni, pride brigadir, pa naj bo to delavec, dijak ali pa študent v to novo okolico povsem nepripravljen. Je razočaran ali pa presenečen, ker njegova predstava ni bila pravilna. Zato si večkrat tudi ne upa to novo okolje bolje spoznavati, ker se boji še večjih zmot. Opazovanje kljub vedoželjnosti raje zanemari in se posveti drugim stvarem. Toda geografski inventar, ki ga je mladi človek, kljub vsemu vendarle prinesel iz tega dolgega potovanja domov, je pozneje, posebno še pri srednješolcu še možno izpopolniti in izoblikovati, če ne drugače, pa vsaj s predavanjem, ki naj ga ima za sošolce. Vendar je možnosti še več. Stvar je nekoliko težja za ostalo mladino, delav sko in študentsko.

Tako delo v brigadi ne bi imelo le materialni in predvsem vzgojno politični pomen, ampak bi se mladina na najbolj neposreden način seznanila z načinom geografskega mišljenja in s tieju vsekakor mnogo prispevala k svoji splošni izobrazbi. Razumljivo je, da se pri tem pojavi vrsta problemov. O tem pa kedaj drugič. Danes bi rad predvsem na kratko podal nekaj geografskih potez pokrajine, kjer sem v III. SDB „Pohorski Heroji" delal v juliju 1960 in kjer bo mladina delala še dve leti. Torej nekaj možnosti, da jih vsaj nekaj izmed njih seznanimo s pokrajino. Na drugi strani pa bi s člankom rad poudaril dejstvo, da ima geograf res povsod priliko, da opazuje, poizveduje, analizira in sklepa, če le ima voljo in veselje do dela. Sicer pa brez tega ne bi smelo biti geografa. ! ! j | *'

Kot sem že omenil, smo delali v Grdeličkí Klisuri. Kot pove ime je to soteska, in to Južne Morave med Leskovcem in Vranjem, dolga približno 60 km. S tem pa je označen le makropoložaj. Naše naselje je bilo v Manojlah, 7 km S od Vladičinega Hana. Ker pa je soteska v vsej dolžini dokaj enaka, smem govoriti o specifičnostih okolice ManojI. kot o specifičnostih Grdeličke Klisure.

Soteska je prav tipična z ozko dan j o ravnico, v nadmorski višini 250—300 m, tako da ponekod

* Tu objavljamo članek, ki ga je sestavil tov. Zupančič na podlagi svojih opažanj ob priliki dela v III. študentovski delovni brigadi. Kakor pravi mladi avtor v uvodu, naj bo v vzpodbudo tudi drugim, ko ob takih ali podobnih prilikah zaidejo v neznane pokrajine.

»e cesta in železnica nimata dovolj prostora in »ta se zato [umakfnii v pobočje. To je dokaj strmo, saj dosega ponekod do 30° in več naklona, njegova relativna višina pa znaša le kakšnih dve sto metrov, vendar se z oddaljevanjem od Južne Moravč veča. Na primer Surdulica 1500 m, Kukavica 1100 m. Ce pogledamo na zemljevid Jugoslavije, se nam zdi smer doline precej enostavna. V zgornjem delu od JJZ proti SSV, nato pa se obme proti SSZ. V podrobnem pa v pokrajini temu sploh ni tako. Južna Morava teče v velikih dolinskih meandrih in tako pride ta tipična smer le zelo redko do veljave. Pliocenska Južna Morava je morala še močno meandrirati — imela je zelo majhen strmec in tako, da se je zajedla ob tektonskih prelomnicah, ali pa je tekla proti lokalnim udorinam, ki so v tej dobi nastale. Teren ob njej se je počasi dvigal in tako so nastali neke vrste ujeti meandri. Prav zaradi tega zelo majhnega strmca pa teče Južna Morava zelo počasi skoraj v vsem omenjenem predelu, razen pri Momin Kamnu in še ponekod, kar je za zgornji del rečnega toka vsekakor presenetljivo. Soteska ni pov»od enako tesna ampak se tu in tam razširi kot na primer pri Vladičinem Hanu, pri Džepu itd. Tam imamo opraviti z majhnimi kotlinami, ki se močno razlikujejo od okolice. Predel je grajen pretežno iz kristalastih skrilavcev (filiti, gnajsi, amfiboliti) in eruptivnih kamenin (andezit, dacit).

Prvih je okoli 80 o/o drugih pa kakšnih 8o/o. Kotline in širši deli doline pa so izpolnjeni s terciarnimi glinami, ki so zelo dober gradbeni material. Tako je gline zlasti mnogo ob obeh vhodih v sotesko, kjer so že tipične gorice. Seveda pa jo je dosti tudi v samem dnu doline in v tem je tudi vzrok močne kalnosti in rumene barve Južne Morave. Nekateri avtorji domnevajo, da so skrilavci arhajske starosti, vendar je prav tako možno, da so nastali pri večjih zaporednih intruzijah vse do pliocena. Skrilavci v Južnem delu Girde lička Klisure so naloženi v obliki velike dislokacije, ki ima skoraj natanko smer S—J. Kadar imamo v Sloveniji opravka s skrilavci, vedno poudarjamo blage oblike reliefa. Nikjer ni ostrih robov in strmih sten. Pričakovali bi tudi tu nekaj podobnega. Vendar temu ni tako. Zelo pogosto namreč srečamo poleg rahlo valovitega površja zelo ostre oblike, da. celo prepadne stene povsem golih pobočij. Vzrok tem oblikam je izredno močno preperevanje, ki je tu verjetno najmočnejše v vsej Jugoslaviji, material in pa hudourniki. To daje močan pečat fiziognomiji pokrajine. Hudourniki, ki jih je več kot pet na kilometer so poleti več ali manj suhi. Kljub majhni vodni množini pa ustvarjajo zelo velike vršaje grobega, da ne rečem celo skalovitega materiala. Razumljivo je. da tako povzročajo zelo veliko škode, saj zasipajo cesto in železnico, prekrijejo tisto malo polj, kar jih je v dolini in potiskajo Južno Moravo proti drugemu bregu. Poleg tega rušijo cela pokočja pri čemer jim pomagajo še usadi. Proces staranja reliefa je mnogo hitrejši kot drugod po naši domovini. Erozija, ki je tu zaradi klimatskih ter reliefnih razmer (strmina in naglo razpadanje skrilavcev) tu že itak močna, je zaradi pomanjkanja gozda še večja. Odplakovanje je v višjih predelih najmočnejše, nasipanje v dolini pa kljub veliki množini materiala ni koristno, ker je material povečini nerodoviten. Med tipi prsti prevladuje gajnjača in prst, ki je na prehodu iz gajnjače v podzol.

Podnebje v Girde lički Klisuri sem že nekoliko nakazal. Po podatkih Zavoda za borbo proti eroziji tal v Vladičinem Hanu je srednja letna temperatura za 20-letno obdobje 11°. O celinskosti podnebja nam še več pove podatek, da je povprečna januarska temperatura —4° C, povprečna julijska pa 22° C. Za dnevno kolebanje temperature žal nieem mo/jel dobiti podatkov, vendar pa 6mo to zelo močno kolebanje med dnevnimi in nočnimi temperaturami občutili najbolje sami. Saj je bilo podnevi včasih tudi do 38° C, medtem ko nas je ponoči zeblo. Vse nas je presenetil precej kratek mrak. Najtoplejši mesec je vsekakor julij, sledita avgust in junij. Slana nastopa že zgodaj v jeseni, pa tudi pozno pomladi, tako so povprečki od 28. IX. do 13. XII. in od 9. lil. do 6. V. Za padavine bi lahko rekel, da so. dokaj enakomerno razporejene skozi vse leto. Tako je povpreček za dvajsetletno razdobje 620 mm.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Letno
63	42	44	62	68	56	50	46	21	70	41	57	620 mm

Večina padavin pade v obliki nalivov. O vzrokih majhne množine padavin pa ne bi govoril. Vendar ne smemo pozabiti, da tudi tu množina padavin z višino raste. Na našem področju tudi sneg ni neznan, saj zapade včasih že novembra, vendar običajno kmalu skopni in se trajno uveljavi šele v decembru, tako da pokriva svet potem vse tja do marca.

V zvezi z erozijo, ki je tod res izredno močna, pa bi povedal še nekaj o vegetaciji, saj prav ona v največji meri varuje tla pred nalivi, odplakovanjem itd. Kolikor sploh lahko govorimo o gozdu, ga predstavljata hrast in bukev. Lepih, sklenjenih gozdov, kakršnih smo navajeni doma v Sloveniji nismo videli. Res dobri gozdovi so namreč le visoko v hribih. V dolini in na pobočjih pa prevladuje slab gozd in pa šikara. Precej je tudi povsem golega ali pa le zelo slabo porašćenega sveta. Tako je dobrega gozda le kakšnih 20o/o, degradiranega pa 40o/o. Neobdelane in nerodovitne površine je 20o/o. ostalo pa odpade na polja in travnike. Velik obseg zavzemajo tako

imenovane „puste ledine", to so površine, kjer so bila nekoč polja, sedaj pa jih zarašča grmovje. Kjer je tega grmovja malo Ima erozija prosto pot, tako da se obseg goljav stalno veča. Pokrajina trpi zaradi pomanjkanja gozda, vendar je paša v njem zaenkrat še vedno dovoljena. Listje in vejevje uporabljajo za krmo in steljo in tako se zopet veča delež goljav. Najvažnejši faktor pri tem, da se je obseg gozda tako zelo zmanjšal, je prav gotovo napol nomadsko pašništvo, ki je se sedaj precej razširjeno, saj gonijo živino vsako leto |na bolj ali manj oddaljene pašnike v hribih. Drug vzrok pa sta rudarstvo in fužinarstvo. Rudo so tod kopali že Rimljani (magnetit), pa tudi več krajevnih imen opozarja na nekdanje rudarstvo (Bakaran). Danes je pridobivanje rud močno razvito v Mačka tiči (molibden), Crvenem bregu (galenit), Carevi Bari in Mrtvici (premog). K uničenju gozda je precej pripomogla tudi železnica Beograd—Skopje.

V sami soteski ni večjega urbanskega centra, pač pa sta ob vhodih vanjo Leskovac in Vranje. Vsa ruralna naselja so pomaknjena v višje lege. Ce gledamo samo dolino imamo občutek zelo redke obljudenosti. Naselja so se pomaknila v višje lege iz dveh vzrokov: zaradi bega pred Turki in pa zato, ker je v višjih področjih več možnosti za kmetijstvo; tam je namreč več položnega sveta. Kjer je svet najbolj raven so nastala neke vrste razložena grucasta naselja, sicer pa prevladujejo tipična razložena naselja. Vasi so različno velike (od tipičnih zaselkov [4—5 hiš] do naselij, ki štejejo do 30 in več hiš). Kmetije nimajo gospodarskih poslopij; ograjene so z ogradami v katerih je živina. Gradbeni material sta les in glina, kateri primešajo slamo, da je bolj trdna. Stavbe so grajene zelo preprosto. Najprej napravijo skelet iz lesenih hlodov, ki jih potem izpolnijo z glino. Tu in tam suše doma tudi opeko.

Kmečke družine so običajno dokaj številne in sedem otrok ini posebna redkost. Majhno število hiš še ne pomeni nizke aritmetične gostote, ki znaša tod okoli do 80 ljudi/km². Kmetijstvo je tipično polikulturno (za dom). Za odprodajo goje le svinje in ovce. Ostalih vrst živine je precej manj. Posebnost so bivoli. Za J>olja so značilne dokaj velike parcele, zasejane pretežno z žitaricami, to je s koruzo in pšenico. V dolini, kjer je več prostora imajo polja drugačno obliko. To so pretežno vrtičkarske parcele, kjer sade največ povrtnino, papriko čebulo in zelje. Pridelek je navadno precej pozen, ker je večina teh parcel na aluvialni ravnici, ki je še pozno v pomlad poplavljena.

Ker se boje zasipanja hudournikov in pozno naraslih voda Južne Morave, jih ograde s kamenjem. Te ograde so precej podobne onim, ki jih srečamo na krasu, le zemlja je drugačna. Hektarski donos je povsod, razen v dolini, precej nizek. Zaradi nizke stopnje poljedelstva prirodne rodovitnosti ne znajo v polni meri izkoristiti, saj obdelujejo polja in pospravljajo pridelke še vedno na zelo preprost način. Tako na primer m(atijo še vedno z živino, ki tepta snopje na glinastih tleh. Koliko pridelka gre na tak način v izgubo ni potrebno posebej poudarjati. Pač pa je zelo mnogo sadja in to predvsem sliv. Vendar je tudi sadno drevje zelo slabo negovano. Nekaj je še jablan, hrušk in marelic. Nekoč je bilo zelo razvito svilarstvo, murv je še danes povsod kar precej, vendar služijo le še kot krma za svinje.

Edina neagrarna dejavnost sta ©pekarstvo in pa kamnolomi; ne smemo pa pozabiti tudi na promet. V novejši dobi se poleg uprave uveljavlja tudi gradbeništvo. Gradnja avtoceste je zaposlila mnogo nekvalificirane delovne sile, ki bi se sicer verjetno izselila. Tudi potem, ko bo cesta dograjena, bo dajala mnogim delo, saj bo treba paziti na vrsto stvari, da se bo promet lahko odvijal nemoteno. Kot sem že omenil povzročajo največ sitnosti hudourniki.

Avtocesta bo spremenila tudi zunanjo podobo soteske, kjer pride izgradnja tako velikega objekta še posebno močno do veljave. Zdaj je pokrajina nekako zatišna, vendar zelo slikovita in podobo dopolnjujejo vlak, ki drvi skoraj vsake pol ure, cesta, stara in slaba, vendar z mogočnimi perspektivami in pa tiha Južna Morava. Vendar se že čuti rahel utrip nečesa novega, bolj živega. Morda so to mladinska naselja graditeljev, ali pa sami domačini, ki s strahom in občudovanjem ogledujejo spremembe v njihovi stari, divje tihi dolini.

P. s. Edini vir 90 mi bili 9kromni podatki „Urada za boj proti eroziji" v Vladifinem Hanu.

Vladimir Kokole

Nigerija – največja afriška država

Zadnje v vrsti afriških ozemelj, ki so leta 1960 tako rekoč čez noč postala iz kolonij neodvisne države, je bila Nigerija. Ni pa ta država zadnja po pomenu. Dejansko je sedaj Nigerija po številu prebivalstva največja samostojna afriška država. Nič manj kot 34 milijonov prebivalcev (številke za prebivalstvo so cenitve za leto 1960) živi tu na 878,447 km² površine, kar da gostoto 41 ljudi pa km². To pa je za Afriko že kar lepa številka, saj znaša povprečje samo 9 ljudi na km². Tudi narodni dohodek je za spoznanje nad povprečkom. Vse to uvršča Nigerijo med najpomembnejše nove

afriške države. Prav gotovo pa je najpomembnejša država v Zahodni Afriki. S tem pa seveda ni rečeno, da Nigerija ne bi bila nerazvita dežela, kot so več ali manj vse druge v tem področju, dežela, ki jo čaka še dolga in verjetno ne prelahka pot k večjemu napredku.

Nigerija je tipična zahodnoafriška država. Od obal Gvinejskega zaliva se zajeda skozi tri klimatsko-vegetacijske pasove vse do roba Sahare na severu. Kot drugje je seveda tudi tu ta lega odraz kolonialnega prodiranja od morja v notranjost Zahodne Afrike. V Nigeriji je bila fronta prodiranja najširša, saj meri dežela od zahoda proti vzhodu okrog 1000 km, približno toliko kolikor je tudi od morja do severnih meja. Nigerija je geografski pojem šele sto let. Kot mnoge druge nove afriške države dežele je pred prihodom Evropejcev ni ničesar vezalo v celoto. Tudi danes so vezi med posameznimi deli še rahle in se v marsikaterem pogledu šele bolj pletejo kot pa dejansko obstojajo. Sever in jug živita vsak svoje, v premnogih ozirih zelo različno življenje. To stanje ni samo posledica podedovane kolonialne upravne razdelitve, marveč segajo razlike še daleč nazaj v zgodovino in so v bistvu odraz geografske zo|nalnosti Zahodne Afrike. Kajti, kakorkoli je vsa Nigerija tropska dežela, tako sta si sever in jug po prirodnih značilnostih različna, kot Švedska in iMadžarska v Evropi, in nemara prav tako, ali pa še bolj po prebivalstvu in načinu življenja.

Južni del je dobro namočeno, z gozdom poraslo nizko plaiiotasto ozemlje s skoraj še ekvato uin podnebjem, ki ga široka dolina Nigra de na dva dela, vzhodnega in zahodnega. Dalje proti severu je ob Nigru in njegovem velikem pritoku Benue še precej širši pas tako imenovane gvinejske savane, kjer gozd postane sprva I istopaden, z naraščajoco dolžino suhe dobe pa tudi v edino bolj omejen na rečne doline ter prepusti v es ostali svet odprti travnati ali grmičasti savani. Na severu, v tako imenovanem su danskem pasu, postane savana že prav borna in na znatnih področjih preide v prave tropske stepi; suha doba pa je tako dolga, da daje pečat vsemu agramemu izkoriščanju. Odprto stepsko, pa tudi deloma savansko ozemlje, je omogočilo vpade 6 severa, ki so temeljito premešali sprva verjetno mnogo bolj enotno črnsko prebivalstvo (plemenska skupina 1 lausa prevladuje) in ga dopolnili tudi z več ali manj čistimi hamitskimi elementi (Fulani). Vpadi so prinesli tudi islam in fevdalno družbeno strukturo ter so se ustavili šele na robu južnih gozdov. Južne nigerijske pokrajine pa so bile bolj izpostavljene, ko je z evropskimi kolonizatorji prišel naval od morske strani. Čeprav se je kolonializem zasidral na obali že zelo zgodaj, je zajel sprva le ožji obalni pas. Severno Nigerijo so Britanci zasedli šele v začetku tega stoletja. Moderni vplivi so torej pronicali v deželo z obale. Tam so se v zadnjih 10-letjih začele že močno razbijati nekdaj tesne rodovne in plemenske skupnosti; tam se je uveljavil kapitalizem, bodisi s trgovino bodisi s komercializacijo domačega agramega pospodarstva Afričanov; tam je nastala tenka plast domače male buržuazije, ki si pod vplivom razmer deli z Veleposestniki s severa oblast v državi.

Ne preseneča zato dejstvo, da je Nigerija zvezna država (Nigerijska federacija), ki jo sestavljajo tri ozemlja, od katerih ima vsako svojo pokrajinsko vlado in parlament poleg zvezne vlade in zveznega parlamenta v Lagosu, ki je glavno mesto vse države. Trije sestavni deli so: Zahodna Nigerija (117.524 km², 7.0 milij. prebivalcev, gostota 60 na km², glav no mesto Ihadan), Vzhodna Nigerija (76.364 km², 8.2 milij. prebivalcev, gostota 108 na km, glavno mesto Enugu) in Severna Nigerija (648.490 km², 18.7 milij. prebivalcev, gostota 28 aia km², glavno mesto Kaduna). Vzhodna in Zahodna Nigerija obsegata obalni gozdni pas in segata nekoliko ss v gvinejski savanski pas, Severna Nigerija pa obsega večino gvinejskega in ves sudanski pas, kolikor ta ne sega še čez meje dežele. Do proglasitve neodvisnosti je bil z Nigerijo upravno združen še tako imenovani Britanski Kamerun (zahodni tlel bivše nemške kolonije, ki ga v imenu OZN upravlja Velika Britanija). To je ponekod širši, drugje ožji pas ozemlja ob vzhodnih mejah nove nigerijske države. Meri 88.270 km² k\ šteje 1,650.000 prebivalcev, kar da gostoto 20 na km². Ker poteče britanski mandat spomladi leta 1961, se bo moralo prebivalstvo do takrat odločiti ali postane samostojna država, ali pa se pridruži Nigeriji.

Nigerija je predvsem dežela kmetovalcev in gospodarska geografija nove države je po večini agrarna geografija. Kakor koli je Nigerija znana po izvozu v elikih količin nekaterih tropskih sadežev — kakava, arašidov. oljnih semen in palmovega olja — tako so glavni proizvodi kmetijstva vendar namenjeni domači porabi, predvsem za živila. Podrobne ekonomske analize so pokazale, da je vrednost kmetijskih proizvodov, ki se porabijo izključno doma, kar šestkrat večja kot vrednost onih, ki jih gojijo pretežno ali tudi samo deloma za izvoz. Glavni pridelki v prvi skupini so cassava (ali mamiok; in jam, ki sta osnovni hranili na jugu, v bolje namočenem področju, in pa proso ter podobne domače žitarice na severu, v bolj sušnih savanah in stepah. Pridelujejo se koruzo, sladkorni trs, sladki tropski krompir (batate), fižol, banane, riž in povsod še razno zelenjavo. Domala vse to gojijo na tradicionalni način v okviru selihiega požigalniškega kmetijstva (izjema so stalne njive ponekod okrog Kana in drugih mest ina sev eru). To zahteva za preživljanje ene družine znatno površino, kajti tropska prst na splošno ni kaj prida rodovitna in se zelo hitro izčrpava. Najboljša je prst v delih severne Nigerije s polstepskim podnebjem. Ločimo tri glavna področja, ki so za afriške pojme zelo dobro obdelana oziroma izkoriščena. Prvo obsega zahodni in srednji del Zahodne Nigerije — ozemlje plemenske skupine Joruba; drugo je večji zahodni dol Vzhodne Nigerije, ki je izkoriščen se bolj, to je ozemlje plemenske skupine Ibo; tretje jedro go-

ste naselitve in dobre izrabe tal pa je na severu v osrednjem delu med Kanom in Katsino. To so ozemlja, kjer se dvigne gostota prebivalstva na HO do 100 ljudi na km^2 ali celo še več. Večina nigerijskega prebivalstva živi v enem izmed teh treh področij, ki spadajo med redka jedra res dobre poselitve v Afriki.

Ta tri področja obsegajo komaj kako šestino vsega nigerijskega ozemlja. Ker se po prirodi ne ločijo prav bistveno od sosednih področij v istem klimatsko vegetacijskem pasu so še velike možnosti za notranjo kolonizacijo. Ta je že sedaj zelo aktualna, kajti vsa tri področja goste naselitve so pri sedanji agrotehniki — ki je ne bo mogoče kmalu bistveno spremeniti — namreč že mocno agramo prenaseljena. Dosedanji način obdelave je res dokaj ekstenziven, toda smotrno je prilagojen pedološkim in klimatskim pogojem in tak kot je vzdržuje vsaj zmerno rodovitnost tal. V širjenju živilskih kultur za domačo porabo je tedaj pričakovati napredek le z naseljevanjem in kultivacijo še neizkoriščenih ali slabo izkoriščenih tal izven sedanjih jeder poselitve. Tako jc področje ina severozahodu Zahodne Nigerije, področje sedanjega britanskega Kamenina (če se bo priključilo Nigerijski federaciji, in zlasti prostrana ozemlja na zahodu in vzhodu Severne Nigerije.

Komercialne kulture so samo dodatek k tradicionalnim živilskim kulturam. So pa postale lokalno marsikje zelo pomembne, ker predstavljajo skoraj edini vir denarnih dohodkov za prebivalstvo. Tudi te kulture gojijo namreč skoraj brez izjeme v okviru domačinskega kmetijstva. Plantaže so v Nigeriji namreč domala neznane, ker je nek zakon prepovedoval odtujitev domačinske zemlje. Nekaj jih je pa v sosednjem britanskem Kameruinu (nekdanje nemške plantaže), ki jih izkorišča sedaj posebna družba. Ker Nigerija izvaža razmeroma velike množine arašidov, semen oljne palme in olje iz njih ter zlasti kakava, poleg manjših količin bombaža in kavčuka, je v mednarodni trgovini znana predvsem po teh pridelkih. Domala vse trgovanje s komercialnimi pridelki je v rokah države, oziroma njenih organizacij (marketing boards, ki so jih prevzeli od britanske kolonialne uprave).

Komercialne kulture pridelujejo v nekaterih dokaj ostro omejenih področjih v skladu s klimatskimi pogoji. Kakao je glavna kultura v obalnem pasu in zaledju Zahodne Nigerije, med Lagosom in Ibadanom; to je v področju, ki prejema še obilo, a ne preveč padavin in ima zelo kratko sušno dobo. Pridelovalno področje (oljne palme je v vzhodnem obalnem pasu Zahodne Nigerije in v vsem južnem delu Vzhodne Nigerije; to je v področju kjer je razvit pravi tropski pragozd. Oljna palma raste pretežno divje in ne v posebnih nasadih. Arašidi uspevajo najbolje prav na Geveru Nigerije, v bolj sušnem sudanskem pasu, čeprav niso neznani tudi v pasu gvinejske savane. Kano je veliko središče kulture arašidov. To so tri najpomembnejše komercialne kulture. Važen je še bombaž, katerega glavno pridelovalno področje je sedaj tudi v Severni Nigeriji, južno od pasu intenzivnega pridelovanja arašidov, to je v pasu gvinejske savane med Zarijo in Kanom, kjer so padavine obilnejše kot prav na severu. Dokaj pomemben je še kavčukovec, ki uspeva ponekod v pasu oljne palme. Dandanes so vsi nasadi iz drevja hevea in so domače vrste, ki so včasih dajale nekaj kavčuka, povsem opustili. Proizvodnja tako bombaža, kot kavčuka narašča hitreje kot proizvodnja preje omenjenih komercialnih kultur.

Živinoreja je res pomembna v Nigeriji samo na severu in to je nomadska živinoreja. V južnih delih Nigerije je velike živine zelo malo. Pač pa redijo precej skromnih koz. Odločilni faktor, ki zavira govedorejo je muha ce-ce, ki se drži gozdnatih in grmičastih predelov. Cenijo, da je v Nigeriji kakih 10—15 milijonov koz, kakih 3—4 milijonov ovac in 8—9 milijonov govedi. Ta goveja živina in tudi ovce so skoraj vse na severu. To je razmeroma veliko število, čeprav je kvaliteta goveje živine slaba. Ker se menjavajo suhe letne dobe z namočenimi, stalnih pašnikov praktično ni. Živinorejska plemena, zlasti Fulani, potujejo s svojimi čredami neprestano od severa proti jugu in obratno in so torej pravi nomadi. Poleg periodičnih pašnikov uporabljajo tudi polja v prahi, ki jim jih obdobno prepustijo kmetovalci zato, da jih živina pognoji. Zaradi nomadskega enačaja živinoreje živine ne uporabljajo kot delovno silo, kar je gotovo velika škoda za kmetijstvo. Izjeme sicer tu in tam obstojajo, toda so zelo redke. V zadnjih letih se oblasti zelo prizadevajo, da bi vpeljale stalno živinorejo v vaseh, na kmetijah. S severa gonijo živino na prodaj v mesta na jugu, toda za izvoz so najvažnejše kože, ki predstavljajo v njem kar važno postavko.

Znaten del Nigerije je po prirodi gozdno ozemlje. Izkoriščanje gozdov za les pa je razmeroma zelo skromno. Od kakih 350.000 km^2 teoretično gozdnega ozemlja je le okrog 55.000 klasificiralnih kot visoki gozd. Ostalo je hosta, kar je seveda tudi posledica selilnega požigalniškega kmetijstva. Poleg tega zavira izkoriščanje tudi visokega gozda zelo pestra drevesna sestava. Največ lesa izvažajo — toda skoraj samo hlodovino in žagan les — iz področja v in okoli Nigrove delte.

Izkoriščanje gozdov, kakor tudi komercializacijo kmetijstva so omogočila šele moderna prometna sredstva; tako, kot povsod drugje v tropski Afriki. Pred železnico in parnikom je šla trgovina na daljavo samo iz severne Nigerije po karavanskih poteh čez Saharo. Kano je bil že pred tisoč leti važno trgovsko mesto, izhodišče karavan. Z obale pa so šli v glavnem sužnji in slonovina. Ko so proti koncu prejšnjega stoletja uvedli plovbo s pariniki po Nigru in po njegovih rokavih v veliki delti, ter, ko so v začetku tega stoletja zgradili tudi prve železnice od obale v notranjost, se je šele začelo pridelovanje komercialnih kultur za izvoz. Danes gresta od obeh najpomembnejših pristanišč, Lagosa in Port Ilarcourta, dve važni že-

lezaiici na sever. Prva veže obalo in gosto naseljeno ozemlje Jorubov s srednjim Nigrom in z gosto naseljenim področjem okrog Kana. Druga veže deželo Ibov z rudonosmo planoto Jos (ali Bauči) in z Kaduno, enim izmed središč severa, kjer se ta proga združi s prej imenovano iz Lagosa. Niger je prav tako zelo važna prometna pot, saj je do izliva reke Benue stalno ploven. Više navzgor so del leta težave, ker je voda prenizka. Zato se pogosto kljub prekladanju kombinira rečni in železniški prevoz. Vedno važnejše pa postajajo ceste, ki jih sedaj gradijo s pospešenim tempom, saj so tudi cenejše kot železnice. Cest, ki bi bile uporabne tudi v deževni dobi za sedaj še ni mnogo. Na najboljšem je področje kakavovih kultur v Zahodni Nigeriji. Tudi na severu so nekatere dobre glavne ceste. Toda asfaltiranih je do sedaj samo šele nekaj nad 4000 km cest (dolžina železnic znaša pa samo 3200 km).

Sodobna prometna sredstva so omogočila tudi izkoriščanje rudnega bogastva. Verjetno je Nigerija zelo bogata z rudami, sodeč po tem, kar je bilo doslej raziskano. Najvažnejši je trenutno še kositer, ki ga kopljejo na planoti Jos na več krajih, bodisi v aluvialnih odkladninah, bodisi v rudnikih v matičnih kameninah. Proizvodnja niha med deset in petnajst tisoč ton na leto, kar je okrog So/o svetovne proizvodnje. V Vzhodni Nigeriji, okrog mesta Enugu so na površini približno 4000 km² premogonosne plasti. Letna proizvodnja še ne doseže povsem en milijon ton. Nekaj je boljšega, toda večina je to eooenski rjavi premog, vse kakor v Afriki tudi dragocen. Blizu Kana so odkrili uranovo rudo dobre kakovosti, a je še ne izkoriščajo. Pač pa so začeli nedavno izkoriščati kolumbit, ki daje za sodobno tehnologijo zelo važno kovino. V zadnjem desetletju so odkrili tudi nafto pri krajih Akata in Oloibiri v obalnem področju Vzhodne Nigerije blizu Port Ilaroourta. Do tam je speljan tudi kratek naftovod v pristaniščе. Proizvodnja pa se je šele prav začela.

Če upoštevamo, da ima Nigerija v obalnem pasu in na Nigru tudi znatne vodne sile, domala povsem neizrabljene, so torej perspektive za energetiko v bližnji bodočnosti kar dobre. Do sedaj pa so bile potrebe zaradi splošne zaostalosti zelo skromne, kajti industrije je v novi državi kaj malo, skoraj nič v primeri s številnim prebivalstvom. Nekaj je manjših podjetij živilske industrije in izdelave nekaterih najbolj splošnih potrošnih dobrin kot milo, cigarete, posoda, pohištvo. Velike, moderne tovarne je mogoče prešteti na prste (tekstilna tovarna v Kaduni, tovarna vezanih plošč v Sapele v delti Nigra, tovarna konzerv v Kanu). Pač pa še zelo cvete domača obrt vseh vrst, ki ima celo v izdelovanju železa že staro tradicijo.

Pri tako neznatni industrializaciji ne preseneča, da je urbanizacija države šele v prvih povojih; vsaj urbanizacija v sodobnem smislu. \ ostalem pa v Nigeriji — v nasprotju z mnogimi drugimi afriškimi deželami — urbanizacija ni povsod plod šele kolonialne dobe. V sudanskem pasu na severu so nekatera obzidana starodavna mesta, sedeži nekdaj samostojnih emiratov, ki so že pred stoletji posredovala trgovino preko Sahare do sredozemskih obal. Najbolj znana so Sokoto, Katsina in Kano. Nekaj urbanske tradicije imajo tudi Jorubi v Zahodni Nigeriji, kjer so obstojala že pred prihodom Evrgopoev velika tržna in obrtniška ter sejmna središča, ki so se razvila v mesta. Zato živi danes v Zahodni Nigeriji v mestih nič manj kot 35 0/0 prebivalstva te pokrajine. V vzhodni Nigeriji živi v mestih samo 7o/o prebivalstva pokrajine in v Severni Nigeriji komaj 45o/o. Leta 1953 so ob priliki popisa prebivalstva ugotovili, da je bilo tedaj nič manj kot 16 mest z nad 50.000 prebivalci, od tega polovica v Zahodni Nigeriji. Največje mesto v vsej Nigeriji je Ibadan (459.000 preb.), kjer je tudi dokaj velika univerza, ibadan je celo morje nizkih hiš, postavljenih ob ulicah oziroma cestah brez vsakega reda. Visokih stavb je komaj nekaj, toda vendar je Ibadan sedaj največje mesto v vsej tropski Afriki. Taka kot Ibadan so tudi druga manjša mesta v Zahodni Nigeriji. Ogbomošo in Ife štejeta čez 100.000 prebivalcev in čez 50.000 jih imajo tudi Abeokuta, Ileša, Ojo in Ošogbo. Lagos (272.000) ob obali ima mnogo sodobnejši videz, saj je bil dolgo središče kolonialne uprave. V Vzhodni Nigeriji ima Port Harcourt 72.000 prebivalcev, nad 50.000 jih imata še Aba in Enugu. Na severu je le eno večje mesto, Kano (130.000 preb.). Toda nad 50.000 prebivalcev imajo še Sokoto, Kaduna, Katsina in Maiduguri. Vse prebivalstvo nigerijskih mest seveda po svojem poklicu ni povsem mestno. Precejšen del njihovega prebivalstva so tudi mali kmetje in vrtičkarji.

Vilko Finžgar

Današnja Afrika

Afrika danes doživlja svoj „kvaka", to je jutro novega, svobodnega dne. Svojo svobodo je po drugi svetovni vojni doslej izbojevalo štiriindvajset afriških držav, samo v letošnjem „letu Afrike" — njih 18. „Afriško ljudstvo se danes ne bori več s kopji in puščicami, ampak z znanjem" — tako se je izrazil dr. Hastings Banda, vodja Afriškega nacionalnega kongresa.

Nekdaj, v dobi kolonializma so si domala vso Afriko razdelile evropske kolonialne sile. Edino Etiopiji je uspelo ohraniti svojo neodvisnost skozi 2500-letno zgodovino. Danes je v Afriki 28 samostojnih držav na površini 20,945.000 km², kar pomeni dve tretjini vsega kontinenta. Na njih živi štiri petine prebivalstva Afrike, oe oenimo, da je vseh prebivalcev 237 milijonov in med

njimi okroglo 5 % tujerodcev. Povprečna gostota poseljenosti se je danes povzpela na osem prebivalcev na kvadratni kilometer.

Države, ki sedaj ubirajo svojo lastno pot, so bile nekoč izrezane iz afriškega telesa po naključju kolonialnih osvajanj. Njih meje so umetno začrtane in take so ostale še danes. Znotraj prenekatere od njih zategadelj obstojajo zelo veliki rasni, plemenski, jezikovni in verski kontrasti. Posamezne združujejo tudi po več sto rodov, od katerih vsak ima svoje narečje in običaje. Samo v zahodni Afriki na primer lahko naštejemo 1500 etničnih skupin. Gospodarstvo v teh deželah je silno zaostalo. Vsega tega se voditelji afriških narodov zavedajo in si zato prizadevajo doseči enotnost vseh Afričanov. Leta 1958 je bila v Akri, glavnem mestu republike Gane, ustanovljena stalna „Konferenca afriških držav", ki je obsodila kolonializem in rasizem in priporočila sodelovanje in koordinacijo v gospodarskem razvoju. Konferenca se sestaja vsako drugo leto. Njen sklep na prvem zasedanju je bil, da se še istega leta 1958) skliče tudi „Konferenca afriških narodov", katere namen je posvetovanje o skupni borbi za emancipacijo, neodvisnost in svobodo vsega afriškega kontinenta. Poudarjen je bil tudi končni cilj panafriškega gibanja: ustanovitev Unije afriških držav po vzoru ZDA. Osnovali so tudi stalen sekretariat z nalogo, da skrbi za pospeševanje tega procesa.

Oglejmo si sedaj na kratko in po kronološkem redu kako se je zgodovina osvobajanja Afrike doslej odvijala, v kakšnem položaju so novonastale države bile nekoč in v kakšnem so danes.

ETIOPIJA je najstarejša svobodna država v Afriki. Svojo neodvisnost, ki datira še iz dobe pred našo ero je, izvzemši kratkotrajno italijansko fašistično okupacijo (1936—41), ohranila vse do danes. Po politični ureditvi je ustavna monarhija s cesarjem na čelu. Od leta 1952 ji pripada tudi bivša italijanska kolonija Eritreja. Z njo vred obsega Etiopija 1.184.320 km² na katerih živi 21,000.000 prebivalcev. Glavno mesto je Addis Abeba s 400.000 prebivalci.

Druga najstarejša svobodna Afriška država je LIBERIJA. Osnovana je bila leta 1820 kot zemlja osvobojenih črnih sužnjev, prepeljanih iz ZDA. Za ineodvisno republiko je bila proglašena 26. julija 1847. Meri 111.370 km² in šteje 1,300.000 prebivalcev, glavno mesto Monrovia pa ima 42.000 prebivalcev.

JUŽNOAFRIŠKA UNIJA, od leta 1909 do nedavno še britanski dominion, se je po referendumu v letošnjem oktobru proglasila za republiko in s tem pretrgala državniške veri z Veliko Britanijo, vendar pa zaenkrat še ostala članica britanske skupnosti (Commonwealtha). Obsega pa 1.223.409 km² in ima 14,900.000 preb. Sedež vlade je v Pretoriji (340.000 preb.), parlamenta pa v Cape Tovvnu (710.000) preb.). Največje mesto je Johainnesburg, ki šteje danes že okrog en milijon prebivalcev. Belci, ki jih je 2.600.000 in torej predstavljajo manjšino, imajo v rokah vso oblast. Z najhujšo diskriminacijo izvajajo politiko tkzv. „apartheida" (to je določitev prisilnih rezervatov za Črnce) tako, da je črno prebivalstvo v popolnoma brezpravnem položaju. Zato tu ne moremo govoriti o narodnostno svobodni državi, marveč le o samostojni državni tvorbi brez sodelovanja večine črnskih plemen. S svojo agresivno politiko si Južnoafriška unija prizadeva vključiti v svoj državni teritorij tudi britanske protektorate Bečuanijo in deželi Basuto in Svazi.

ZDRUŽENA ARABSKA REPUBLIKA (ZAR). Njen afriški del Egipt je neodvisna država od leta 1922. Do leta 1953 je bil kraljevina. Tedaj pa je po državnem udaru proglašena za republiko, ki se je 5. februarja 1958 združila s Sirijo v ZAR. Sam Egipt obsega 994.300 km² (ZAR pa 1.184.479 km²), prebivalcev pa ima 25.460.000 (ZAR okrog 30,000.000). Glavno mesto Kairo šteje 2,360.000 prebivalcev.

Prve tri afriške države so bile neodvisne že pred prvo svetovno vojno.

Po drugi svetovni vojni je bila bivša italijanska kolonija LIBIJA prva, ki je 2. januarja 1952 s pomočjo Organizacije združenih narodov dosegla neodvisnost. Od 24. decembra 1952 je proglašena za dedno ustavno monarhijo, ki s pokrajinami Tripolitanijo, Cirenaiko in pa Fezzan tvori federacijo. Jugozahodna pokrajina Fezzan je trenutno še pod francosko okupacijo. Libija se razprostira na 1,759.540 km² površine, kjer živi samo 1,186.000 prebivalcev. Glavni mesti sta Tripoli (170.000 in Bengazi (71.000 prebivalcev).

Bivši Anglo-egiptovski Sudan je bil 1. januarja 1956 proglašen za neodvisno republiko SUDAN, ki ji danes vlada vojni svet. Glavno mesto Kartum šteje 75.000 prebivalcev. V vsej republiki pa živi 12,000.000 ljudi na 2,505.823 km² površine.

TUNIZIJA je bila protektorat Francije, ki ji je 20 marca 1956 priznala neodvisnost, 25. julija 1957 pa je bila proglašena za republiko. Ima 125.180 km² površine in 3,960.000 prebivalcev. V glavnem mestu Tunisu živi 365.000 ljudi.

Današnji MAROKO je nastal iz francoskega protektorata, ki je bil ukinjen 2. marca 1956, mednarodne svobodne cone Tanger, ukinjene 29. oktobra 1956 in španskega Maroka, ki je bil pripojen 7. aprila 1957. Maroko je monarhija s sultanom na čelu. Glavno mesto Rabat šteje 171.000 prebivalcev. Država meri 443.680 km² in ima 11,900.000 prebivalcev

Bivša angleška kolonija Zlata obala, protektorat Ašajnti, Severni teritorij in zahodni del

Toga, ki je bil pod skrbništvom OZN so se združili in bili 6. marca 1957 proglašeni za suvereno republiko z imenom GANA. To ime je že v srednjem veku nosila država domačinov ob srednjem Nigru. Gana, ki se je v letošnjem aprilu proglasila za republiko, obsega 237.873 km², na katerih živi 4.980.000 prebivalcev. Glavno mesto Akra (Accra) jih šteje 165.000. Ta afriška država je največji pridelovalec kakava na svetu (30% svetovne proizvodnje).

GVINEJA je prva bivša francoska kolonija, ki je že takoj po ustanovitvi „Francosko-afriške skupnosti" izrabila pravico, se odtrgala od nje in 3. oktobra 1958 proglasila samostojno republiko. Po velikosti (245.857 km²) je domala enaka Jugoslaviji, podobno kot Gana, prebivalcev pa premore 2,680.000. Glasno mesto Konakri (Coinacry) šteje okrog 40.000 prebivalcev.

Osvobajanje afriških narodov, ki je doslej šlo svojo neizbežno pot razmeroma počasi, je letos doseglo tak zamah, da bo leto 1960 prav gotovo prešlo v zgodovino kot leto afriškega preporoda.

Prva nova svobodna afriška država, ki se je rodila prav na Novega leta dan 1960. je republika KAMERUN. To je tisti del, ki je bil doslej pod skrbništvom OZN v francoski upravi in obsega štiri petine (432.000 km² in 3,255.000 prebivalcev, med njimi 17.000 Evropcev) nekdanjega nemškega protektorata. V kolonialni posesti Nemčije je bil od leta 1884 do 1919, ko sta si ga razdelili Velika Britanija in Francija, ki sta od takratnega Društva narodov sprejeli mandatno Upravo vsaka nad svojim področjem Kamenina. Leta 1946 sta oba dela prešla pod skrbništvo OZN in upravo istih dveh držav. Francoski del, ki je letos dobil neodvisnost, se je proglasil za popolnoma svobodnega in ni pristopil k francosko-afriški skupnosti. V republiki živi tri milijone dve sto petinpetdeset tisoč prebivalcev, od tega je 16.500 Evropcev. Glavno mesto J a un dé šteje 38.000 prebivalcev. Dežela je v glavnem poljedelska in živinorejska z začetki industrije (aluminij).

V Britanskem delu Kameruna, ki ga je Velika Britanija upravno pripojila Nigeriji, bo 11. februarja 1961 izveden plebiscit, na katerem se bo prebivalstvo izreklo ali je za zedinjanje s federacijo Nigerije ali pa za pridružitev k republiki Kameruin. Površina tega dela Kameruna znaša 88.270 km², šteje pa 1,636.000 prebivalcev.

TOGO, ki je dosegel neodvisnost 27. aprila 1960, je najmanjša afriška republika s 57.000 km² površine in 1,128.999 prebivalci (3000 je kolonistov). Glavno mesto je Lomé (35.000 prebivalcev). Bivša nemška kolonija je bila razdeljena na britanski in francoski mandat in po drugi svetovni vojni postavljena pod skrbništvo OZN. Francija je svoj del proglasila za avtonomno republiko v okviru francoske skupnosti, vendar so na zahtevo in pod kontrolo OZN leta 1958 bile izvedene ponovne volitve, na katerih je ljudstvo izglasovalo neodvisnost, kljub opominom Francozov, da samostojnosti ne bodo mogli obdržati, „ker je dežela premajhna" (ima obseg skoraj treh Slovenij). Togo je agrarna dežela velikih plantaž in gozdov z dragocenim lesom. Bogata so ležišča boksita, fosfata in železne rude. Britanski del Toga je bil po ljudskem plebiscitu pripojen republiki Gani, ki je tedaj dobila neodvisnost.

Ljudstvo Madagaskarja je že 14. oktobra 1958 proglasilo MALGAŠKO REPUBLIKO v sklopu francosko-afriške skupnosti. Gibanje za popolno neodvisnost pa se je nadaljevalo. Proglasitev samostojne republike v konfederaciji s Francijo je bila izvršena 26. junija letos. Na Madagaskarju je že v 17. stoletju bilo Ustanovljeno Malgaško kraljestvo. Francija je šele leta 1885 izsilila svoje gospostvo iti 1894 prevzela vso kolonialno oblast nad otokom. Današnja republika s 5,210.000 prebivalci (80.000 tujcev) meri 590.000 km² V glavnem mestu T a n a n a r i v i živi 200.000 ljudi.

Najbogatejša afriška dežela, ki je po težkih pogajanjih dosegla neodvisnost 30. junija 1960, je republika KONGO. Zaradi zdrah med domačimi politiki, ki so posledica zunanjih interesnih vplivov, pa država niti politično niti gospodarsko še ni svobodno zaživela. Kongo je bil svoj čas zasebna posest belgijskega kralja, leta 1908 pa je postal belgijska kolonija. Po velikosti (2,344.932 km²) tretja največja država v Afriki s 13,764.000 prebivalci (90.000 belcev) je po rudnem bogastvu med prvimi na svetu, saj daje tudi najpomembnejše proizvode kot so uran, baker, kobalt, germalnij, zlato, diamante itd. Za rudarstvom je pomembno tudi kmetijstvo, živinoreja in eksploatacija obširnih gozdov. 13.500 km plovnih poti na številnih rekah, 120.000 km deloma zelo modernih cest, 4800 km železnic in razvit letalski promet zelo dobro podpirajo živahno gospodarsko dejavnost Konga. Razdeljen je na šest pokrajin: K a t a n g a, K i v u, Vzhodna pokrajina, Equateur, L e o p o l d v i l l e in K a s a i. V glavnem mestu L e o p o l d v i l l e - u živi 300.000 Kongožanov in 10.000 Belcev. Drugo pomembno mesto Elizabethville s 150.000 domačini in 14.000 Bcici je središče rudarske pokrajine Katange.

SOMALIJA. Obstajale so tri Somalije: francoska, britanska in italijanska. Somalijci pa žive tudi v etiopski pokrajini Ogaden in severnem delu Kelnije. Britanci so v svojem protektoratu izročili oblast domačinom 25. junija 1960. Bivša italijanska kolonija, nad katero so po sklepu OZN Italijani imeli skrbništvo od leta 1950, pa jo dobila samostojnost 1. julija. Tedaj sta se obe Somaliji združili v republiko s prestolnico M o g a d i š u (75.000 preb.). Država obsega 637.661 km² in šteje 2,000.000 prebivalcev. To je pretežno živinorejska dežela. Pridelajo polovico svetovne proizvodnje kadila. Našli so ležišča nafte, ki so bojda zelo izdatna.

Primer Madagaskarja iti bivše kratkotrajne federacije Mali je francosko vlado prisili!, da je 4. junija IetOs „Francosko-afriški skupnosti" dala oliliko konfederacije, kar pomeni, da države članice po poprejšnjem sporazumu s Francijo lahko postanejo neodvisne tudi v pogledu sv oje zunanje politike in diplomacije, da pa pri tem vendarle ostanejo članice nove „Francoske skupnosti". Na drugi strani pa se tudi popolnoma suverene države lahko vključijo v Frahcosko skupnost, ne da I>i pri tem izgubile svojo suverenost. To je torej francoska oblika Commomvcaltha.

Neposredno po tej spremembi so štiri dežele Francoske zahodne Afrike: Obala slonove kosti, Zgornja Vbita, Niger in Dahomej prišle z zahtevo po popolni neodvisnosti, povrh pa še z namero, da se ne vključijo, vsaj začasno ne, v Francosko skupnost. S to svojo zahtevo so tudi prodrle. Tako je i. avgusta dobil neodvisnost Dahomej, 3. avgusta Niger, 5. avgusta Zgornja Volta in 7. avgusta Obala slonove kosti. Te dežele tvorijo sedaj tako imenovano Unijo Sahel-Benin.

Republika DAHOMEJ je poljedelska država s 115.762 km^2 in 1,845.000 prebivalce. Evropoev je samo 3000. Glavno mesto Porto Novo šteje 32.000 ljudi, upravno središče pa je A b o m e v. Dahomeja, ki je v davnini bila dinastična kraljevina, je sredi 19. stoletja prišla pod francoski \ pliv in leta 1894 postala francoska kolonija.

NIGER je postal republika že decembra 1958 v sklopu Francosko-afriške skupnosti, letos pa je dobil popolno neodvisnost. V nekdanji koloniji francoski Nigeriji živi sedaj na površini 1,188.794 km^2 2,636.000 prebivalcev (3000 je tujcev). Glavno mesto Niamey jih ima 17.200 (od tega 1400 tujcev). Poljedelstvo trpi zaradi pomanjkanja vode in je bolje razvito le na jugu ob reki Niger. V polpuščavskem srednjem delu je razvita pastirska živinoreja. Severni del je puščava. Država dobro zasluži tudi z organiziranim lovom na divje živali (levi ,sloni, bivoli itd.). Glavno pleme predstavlja 850.000 Hausov, ki so hamitsko-semitskega porekla s staro kulturo in bogato literaturo v arabščini. Njihova hamitsko-sudanska govorica je občevalni jezik petih milijonov zahodnih Afričanov, kar mnogo pomeni spričo etnične razdrobljenosti Afrike.

Republika ZGORNJA VOLTA obsega 274.122 km^2 in ima 3,588.000 prebivalcev (4000 tujcev). V glav nem mestu U a g a d u g u (O u a g a D o u - g o u) prebiva 33.000 ljudi. Pol jedelstvo je prav skromno, razvita je živinoreja. Gospodarski načrt predvideva namakanje pustih predelov.

OBALA SLONOVE KOSTI meri 322.463 km^2 in preživlja 2,760.000 domorodcev in 12.000 Evropoev. V glavnem mestu A b i d ž a n u, ki se naglo razvija, živi danes 130.000 prebivalcev. Prvič so se Evropci izkrcali ob tej obali v 14. stoletju. V 15. stoletju pa Portugalci deželo že izkoriščajo, trgujoč s slonovo kostjo in sužnji. Prva francoska naselbina je nastala okrog leta 1700, v začetku 19. stoletja pa Francozi pričenjajo zasedati notranjost dežele in koncem stoletja že določijo njene meje. Te so z nadaljnjim prodiranjem na severu zajele tudi Zgornjo Volto. ki je pozneje med prvo svetovno vojno izsilila avtonomno upravo, ieta 1933 pa je bila zopet priključena Obali slonove kosti, da se leta 1946 poinovho odcepi od nje.

Današnja republika Obala slonove kosti ima pretežno agrarni značaj. Poglavitno bogastvo dežele so pragozdovi, ki pokrivajo četrtino dežele in dajejo plemenite vrste lesa za izvoz. Pridobivajo le nekaj zlata in diamantov, odkrili so dokaj izdatna ležišča manganą, ki jih pa še ne izkoriščajo.

Druga skupina držav, ki so se po proglasitvi neodvisnosti sklenile povezati med seboj so pokrajine bivše Francoske ekvatorialne Afrike: Čad. Centralnoafriška republika in Srednji Kongo (ob srednjem toku reke Kongo). Četrta „ekvatorialna" pa je sklenila ostati izv en te zveze, toda gospodarsko v testnem sodelovanju z njo. To je republika Cabon. Povezavo treh republik so poimenova'i Zveza centralno afriških republik.

CENTRALNOAFRIŠKA REPUBLIKA. To sla pokrajini Ubangi in Sari. nekdanji kolonialni teritorij bivše Francoske ekvatorialne Afrike. Neodvisnost je dosegla dne 13. avgusta letos. Meri 6262.000 km^2 in preživlja 1,170.000 prebivalcev, med njimi 6000 tujcev. Glavno mesto je Ban g i z 80.000 preb. Ima razvito poljedelstvo in živinorejo. Zemlja je bogata ina rudah, katerih eksploatacija pa se še ini pričela.

ČAD (1.283.000 km^2 in 2,745.000 prebivalcev, 5000 tujcev). Proglasitev neodvisne republike je bila 14. avgusta 1960 v glavnem mestu F o r t L a m y (20.000 preb.). Zaradi sušnosti je najrevnejša dežela Zveze CAR, ima pa največ prel stva, preživijajočega se z nomadsko živinorejo. Prevladuje plemę Hausa. Do Cada so prvi prodrli Britanci začetkom 19. stoletja. Tekma za osvojitev se je koncem stoletja končala z razdelitvijo dežele okrog jezera Čad med Britance. Nemci in Francoze. Slednjim je po prvi svetovni vojni pripadel tudi nemški del. Veliko zanimanje kolonialnih sil za sicer neplodno deželo, je mogoče razumeti po tem, da so jo v strateškem smislu smatrali za „ključ Afrike".

SREDNJI KONGO je postal neodvisen dne 15. avgusta 1960. Bivši kolonialni teritorij Francoske ekvatorialne Afrike meri 349.000 km^2 Prebivalstva ima 803.000 skupaj z 11.000 Francozi. Dežela je poljedelska. Gospodarsko izkoriščanje zemeljskih bogastev je v povojih (diamanti, zlato, mangan, titan, baker). V srednjem veku je tu obstojala mogočna črnska država Loango. Francosko prodiranje se je pričelo šele leta 1839. Leta 1880 je bil vzpostavljen protektorat, ki je v povezavi z Nemčijo trajal do prve svetovne vojne.

Leta 1940 je mesto Brazzaville fimenovano po prvem francoskem raziskovalcu fConga) postalo glavno mesto Francoske ekv. Afrike. Glavno mesto današnje republike je Pointe Noire, kjer živi 35.000 prebivalcev.

GABON je postal neodvisna republika 17. avgusta. S svojimi 420.000 prebivalci na 265.000 km² sodi med najslabše obljudene afriške republike. Evropcev je štiri tisoč. V glavnem mestu Libreville živi 18 000 preb. Francoska kolonija je postal leta 1903, potem pa je njegova kolonialna zgodovina šla isto pot ostalih dežel Centralnoafriške zveze. Gabon je po naravi zelo bogata dežela. Za sedaj so njeno največje bogastvo bujni tropski, a zelo vlažni gozdovi (gradbeni les) in poljedelske kulture. Zemlja pa krije v sebi obilje važnih rud: manganą, bakrą, cinka, svinca in zlata. Pri Lambareneju ob reki Ogowe deluje edini evropski zdravnik, ki se je požrtvovalno posvetil zdravljenju gabonskega ljudstva, poznani dr. Albert Schweizer. V gabonski džungli je Paul du Chaillu leta 1856 odkril gorilo.

Bivši francoski teritoriji Sudan, Senegal, Zgornja Volta in Dahomej so se prvotno nameravali povezati v politično in gospodarsko skupnost, ki naj bi tvorila federacijo z imenom Mali. Ime spominja na nekdanje slavno afriško cesarstvo iz dobe od 14. do 17. stoletja. 5e pred sklenitvijo pogodbe sta Zgornja Volta in Dahomej odpovedala pristop k federaciji. Pri pogajanjih med Sudanom in Senegalom ne eni ter Francijo na drugi strani je prvič bila sprožena misel, naj bi Francosko-afriška skupnost dobila obliko konfederacije, da bi tako injenim članicam bila zagotovljena večja svoboda in neodvisnost. Federacija Mah je dobila neodvisnost 20. junija letos, po dveh mesecih obstoja pą je 19. avgusta že razpadla. Takrat je namreč Senegal proglasil odcepitev. Nastali sta dve državi: republika Senegal in republika Mali (prejšnji francoski Sudan).

Republika MALI meri 1,204.021 km² in šteje 3,980.000 prebivalcev; 7500 je Evropcev. Glavno mesto je Bamako (65.000 preb.). Ker ima dežela predvsem agrarni značaj, je zanjo velikega pomena dograditev namakalnega sistema z jezom na reki Niger. Prav tolikšnega pomena za njeno gospodarsko bodočnost so še povsem neizkoriščena ležišča odličnega boksita. Kolonija Francoski Sudan je nastala leta 1898.

Republika SENEGAL je bogatejša in bolj razvita od republike Mali. Meri 197.161 km² in šteje z 49.000 Evropci vred 2,412.000 prebivalcev. Glavno mesto je Saint Louis s 70.000 prebivalce, dočim je največji in najpomembnejši Dakar, velemesto z evropskim licem, velika pomorska luka in važno vozlišče svetovnega letalskega prometa, kjer prebiva 235.000 ljudi. Bil je glavno mesto Francoske zahodne Afrike. Tuji kapital je v Senegalu investiran v precejšnji meri in to v rudarstvu, trgovini, transportu ter v tovarnah fosfatnih gnojil in ribjih konzerv. Glavni pridelek poljedelstva pa so, pravtako kot v Maliju, zemeljski oreški (arašidi). V tem sta obe republiki na četrtem mestu na svetu. Izvažajo tudi velike količine palmovega olja.

NIGERIJA je afriška država z največjim številom prebivalstva. 34,200.000 domorodcev, a samo 10.000 Belcev živi ina 878.447 km² površine. Po gostoti jo na afriški celjni prekaša le Ruanda-Urundi z 90 preb. na km². Glavno mesto republike je L a g os s 260.000 prebivalci. Nekdanjo obalo sužnjev so Portugalci odkrili v 15. stoletju. Za |njimi so prišli Nizozemci in Britanci, ki so do leta 1833 odtod dobavljali sužnje. Leta 1900 je postala britanski protektorat. Od leta 1953 je razdeljena na Vzhodno, Zahodno in Severno področje. Vsako od teh ima danes svoj parlament in vlado. Vse tri skupaj pa federalni parlament in federalno vlado. Nigerija je torej federativna država, ki je dobila neodvisnost dne 1. oktobra — kot dominion. Njen generalni guverner je Afričan — prvi domačin na tem položaju v zgodovini Commonwealtha. V državi je okrog 250 etničnih skupin. Tri so najštevilnejše: na severu pleme Hjausa s 6,000.000, na vzhodu Ibo s 6,200.000 in na zahodu Joruba z okrog 5,000.000 pripadnikov. Dasiravno med najbogatejšimi državami Afrike, je Nigerija gospodarsko inerazvita, pretežno tudi agrarna dežela, ki je v izvozu palmovega olja prva ina svetu. Črede goveda štejejo 5 milijonov glav. Največje injeno bogastvo pa je v rudah. V proizvodnji kositra je na petem mestu na svetu. Poleg svinca in zlata je se posebno važna redka ruda kolumbit, ki daje elementa iniobij in tantal za proizvodnjo specialnih jekel za reaktivna letala in rakete. Nigerija daje 75 o/o svetovne produkcije kolumbita. Tudi urana in zelo bogatih ležišč nafte ji ne manjka. Kopljejo celo premog, kar je v Afriki redkost. Električno energijo daje reka Niger. Poleg vodnih poti na Nigru in Benui prepreza deželo 3050 km železnic in 50.000 km cest. V Nigeriji izhaja dvanajst dnevnikov. V Ibadanu, mestu z domala pol milijona prebivalcev pa od leta 1958 deluje najbolj znana črnska Univerza v Afriki.

MAVRITANIJA je zaradi skoraj docela poščaviskega značaja naj redkeje naseljena pokrajina Afrike, saj živi na 1,085.805 km² le 690.000 ljudi, pretežno nomadskih Mavrov in 1700 neafriškega prebivalstva. Glavno mesto Nouakçh o 1 1 s 4000 prebivalci, ki je bilo ustanovljeno šele pred dvema letoma, se sedaj naglo razvija. Dežela daje govedo in kavčuk, obala pa sol in ribe. Odkrili so tudi ležišča železove rude. Portugalci so bili prvi, ki so posegli po Mavritaniji že v 15. stoletju. Leta 1903 je bila proglašena za francoski protektorat, neodvisna republika pa je postala 28. novembra letos.

S tem je plejada v letu 1960 osvobojenih afriških držav zaključena.

Od dežel, ki se niso dosegle neodvisnosti, so tri še pod skrbništvom Organizacije združenih narodov:

TANGANJIKA. Tu živi na 937.061 km² 9.060.000 Afričanov, 25.000 Evropcev, 72.500 Indijcev, 16.999 Arabcev in 9000 drugih neafriških prebivalcev. Crnskih plemen je preko sto. Glavno mesto Dar es Salaam šteje 70.000 prebivalcev. Nekdanjo britansko kolonijo je kraljica Viktorija podarila nemškemu cesarju. Nemci so tam gospodarili do prve svetovne vojne. Po vojni je Društvo narodov poverilo mandat Veliki Britaniji. Del Tanganjike, to je pokrajini Ruanda in Urundi pa je dobila v upravljanje Belgija. Na enotno zahtevo ljudstva bo Tanganjika dosegla neodvisnost začetkom leta 1961. V Tanganjiki pridelajo največ sisal konoplje na svetu. Glavni izvozni produkti so še kava, bombaž in kože. Dve petini površine pokrivajo gozdovi. V zemlji je mnogo rud. razen zlata, kositra, železa in svinca je dovolj premoga in boksita. Odprli so tudi največji diamantni rudnik v Afriki.

RUANDA-URUNDI je s 4.870 000 prebivalci (8000 tujcev) na 54.172 km², kot že omenjeno, na igosteje naseljena afriška pokrajina. Glavno mesto Usumbura ima 48.000 prebivalcev. Bivša nemška kolonija je od konca prve svetovne vojne pod belgijsko mandatno upravo. Do neodvisnosti Konga so jo šteli za njegovo sedmo provinco. Mandat OZN pomeni, da je Belgija prevzela nalogo pripraviti obe pokrajini za samostojno življenje v neodvisnosti. Od političnih trenj med domačimi plemeni Batutsi in Bahutu je odvisno kdaj bo pokrajina Ruanda-Urundi postala samostojna država.

Tretja država pod skrbništvom OZN je JUGOZAHODNA AFRIKA. Nekdanja nemška kolonialna posest je leta 1919 postala mandatno področje Južnoafriške unije, ki ga je leta 1949 samovoljno proglasila za integralni del svoje države. Združeni narodi tega ne priznavajo. Tako je mednarodni status Jugozahodne Afrike zaenkrat še sporen. Dežela obsega 823.976 km³ in ima 563.000 prebivalcev (50.000 je Belcev). Polovica od 25.000 prebivalcev glavnega mesta Windhoek so pa Belci.

Omeniti je treba še tri dežele, kjer se je borba za neodvisnost zaostrila do krvavih spopadov.

Najbolj dramatično obliko je dosegla v ALŽIRIJI, kjer že osem let traja oborožen boj med Francozi in Alžirsko narodnoosvobodilno fronto. Francija smatra Alžirijo za svoj sestavini del. Leta 1958 jo je razdelila na pet avtonomnih teritorijev in 15 departementov. Južni Saharski teritorij tvorita dva de par temen ta, podrejena neposredno francoskemu ministrstvu za Saharo — kajti tam sta nafta in uran! Alžirija preživlja devet milijonov domačih prebivalcev in en milijon Evropcev. Glavno mesto Alžir šteje 590.000 prebivalcev. Z 2.381.741 km² je za Sudanom druga največja afriška dežela. Francija si je Alžirijo podredila z vojaško silo že leta 1830.

Prav posebne razmere vladajo v FEDERACIJI RODEZIJE IN NJASE. Pokrajina, ki se širi na 1,262.986 km², je bila leta 1953 sestavljena iz samoupravne britanske kolonije Južne Rodezije (2,630.000 Afrikancev in 215.000 Belcev), britanskega protektorata Severne Rodezije (2,280.000 Afrikancev in 73.000 Belcev) ter britanskega protektorata Njase (2,750.000 Afrikancev in 9000 Belcev). Glavno mesto Salisbury šteje 175.000 prebivalcev. Britanci so si to ozemlje prisvojili koncem preteklega stoletja. Rasna segregacija ima tukaj obliko „parinership"-a (sodelovanje med navidez enakopravnimi partnerji). Belci, ki drže v rokah vso oblast, si prizadevajo doseči status diininiona, da bi potem, po vzorcu Južnoafriške unije, prekinili vezi z Veliko Britanijo. Voditelji domačega prebivalstva se seveda taki obliki države, v kateri bi bili v podobnem položaju kot Crnci v Južnoafriški uniji, odločno upirajo in zahtevajo popolno neodvisnost. Zavoljo tega je že prišlo do krvavih nemirov. V Londonu pa so bila že začeta pogajanja o bodočnosti teh treh dežel.

Tudi britanska kolonija KENIJA je področje, kjer so se že bili spopadli beli posestniki s pripadniki gibanja za samostojnost (Mau-Mau). Izzvala jih je nepravična razdelitev zemljiške posesti. Doseljeni Evropci so si prilastili najboljše predele produktivne zemlje, ki je ni niti za celo četrtino vse dežele, obsegajoče 582.646 km². Na tej četrtini živi 90 odstotkov vsega prebivalstva (6.500.000). Pogajanja za neodvisnost so v teku.

K afriški problematiki je treba dodati, da sta Španija in Portugalska v zadnjem času zavzeli stališče — češ, da nimata kolonij, ampak le „prekomorske pokrajine" (province), ki da so sestavini deli matičnih držav. Afriške države so, ob podpori azijskih, na letošnjem zasedanju Generalne skupščine zahtevale, da OZN proglasi te „province" za nesamoupravna ozemlja, ki jim morata Španija in Portugalska takoj omogočiti osamosvojitev.

Neodvisnost bo sprostila družbeno-politični in ekonomski napredek zaostalih in izkoriščanih pokrajin. Zato je neogibno potrebno, da se kolonialne sile umaknejo iz še preostalih zasedenih področij in priznajo afriškim narodom pravico do Afrike.

Ljubimko B. Sretenovič

Izdelava in uporaba šolskega pantografa

Zaradi detajlnega in preglednega grafičnega prikaza je pogosto treba povečati ali pomanjšati črtež ali del karte. To je posebno važno pri sodobnem pouku. Pri praktičnem pouku geograf fije je zaradi nazornosti in lažjega razumevanja ishovi, ki se predava, nujno uvesti v to tudi dijake in učence. Tako grafično povečevanje ali pomanjševanje je mogoče izvesti na več načinov, toda za učence je šolski pantograf najbolj pripraven. Zato bomo ina kratko opisali njegovo izdelavo in uporabo.

Deli ih dimenzije pauitografa. Velikost pantografa določa dolžina. Pantograf je tembolj precizen in omogoča risanje tem večjih črtežev čim daljši so vzvodi. Dolžina šolskega pantografa je med 30 in 50 cm. Sestoji iz desetih delov. Ti so:

1. Štirje vzvodi (si. la). Lahko so iz lesa — letve, iz plastične mase, iz aluminija ali podobnega materiala. Pri šolskem pantografu je dolžina teh vzvodov navadno 40 ali 50 cm. To je dolžina skrajnih točk na vzvodih. Vendar je celotna dolžina 42 oziroma 52 cm, to je po en centimeter več Ina vsaki strani (si. 2). Debelina vzvoda — letve je 4—5 mm in širina 1.5—2 cm. Navadno je debelina 4 mm in širina 1.8 cm.

2. Glava pantografa — držaj (si. lb). To je kovinski del pantografa in je sestavljen iz okvira za pritrjevanje (dolžina 4.5 cm, iz osi na katero se postavi pantograf in iz vijaka za pritrjevanje na mizo (dolžina 6 cm).

3. Silo ali igla z dolžino 4 cm (si. 1). Da je bolj precizna, je igla navadno iz kovine. Ne sme pa biti preveč priostrma, da ne trga papirja.

4. Svinčnik (si. Id). Pritrdimo lahko navadni svinčnik. Vendar je bolj praktično, če pritrdimo patentni svinčnik iz kovine, v katerega je poljubno mogoče vstavljati mine zaželene trdote. Dolžina takega svinčnika je 4 cm.

5. Naslo|rka ali podstavek z dolžino 4 cm (si. le). Navadno je iz kovine. Spaja na koncih (v točki F) dve letvi in podpira pantograf, da ostane v določeni višini, to je v horizontalni ravnini pri v sakem položaju pantografa, kadar se pri risanju premika.

Dolžine osi, igle, svinčnika in podstavka na spodnji strani pantografa (pod vzv odi) so navadno 3 cm. Tako obdržimo horizontalnost pri kakršni koli legi pantografa nad mizo. To omogoča pregled nad premikanjem igle in svinčnika na risbi med prerisovanjem.

6. Dva kovinska vijaka z dolžino 1.5 do 2 cm (si. lf). Pritrjujeta vsak po dva vzvoda — letvi, ki sta prekrižani v obliki rimske številke deset (X). Shematski videz vsega pantografa pa je oblika rimske številke dvajset (XX).

Kolnstrukcija in izdelava. Pri konstruiranju pantografa je najvažnejše, da točno izračunamo in nanesemo na vzvode razdelitev skale za v naprej določene velikosti razmerij po veča vanj a ali pomanjševanja. Najprej je treba določiti, za kakšna razmerja povečevanja ali pomanjševanja hočemo pantograf napraviti. To se pravi, na koliko delov Uaj se vzvodi razdelijo; na primer, dvakratno povečanje ali pomanjšanje, povečanje ali pomanjšanje za 21/^ 3, 31/2 4, 5 in tako dalje.

Ce ee odločimo da bo šolski pantograf v velikosti 40 cm, bo potem dolžina vzvodov AB (si. 3). Izračunavanje in nanašanje razdelkov na vzvode napravimo na ta-Ie način: Razdelek vzvoda za povečevanje ali pomanjševanje bo oddaljen od točke A za v elikost AB/2, to se pravi 40/2 = 20 centimetrov, za trikratno bo 40/3 = 13.3 cm, za štirikratno 40/4 = 10 cm, in tako dalje. Za mali dijaški paintograf takšna točnost povsem zadošča. Tako doblje|ni razdelki za velikost njihove izračunane dolžine pri posameznih razmerjih se nanašajo Ina v zvode vedno od točke A v smeri proti točki B.

Razdelitev vzvodov na razdelke razmerij povečevanja ali pomanjševanja je enaka na vseh vzvodih. Stevilke rastejo od sredine proti kraju; zapovrstje je tedaj 2, 3, 4 itd.

Pri izdelavi pantografa je treba posebej paziti na naslednje:

1. če so vzvodi — letv e lesene, mora biti les suh, da se ine bo krivil, kar bi precej vplivalo na točnost pantografa;

2. treba je točno izmeriti razdelke na vzvodih in dobro centrirati luknjice, da bo zagotovljena vzporednost posameznih točk pantografa z ozirom na ravnino mize in da bo tudi premikanje lažje;

3. vskladiti je treba širino luknjic in vijakov, da se bo v teku dela obdržalo izračunano razmerje med posameznimi točkami pantografa;

4. višina pantografa mora biti na vseh točkah ista, da se tako zagotovi horizontalnost. To je velikega pomena za vzdrževanje danih razmerij med točkami v vsaki legi med premikanjem. Sicer so možne precejšnje napake.

Osnovne točke palntografa. Ali se bo povečevalo ali pomanjševalo in v kakšnem razmerju (to je odvisno od medsebojnega razmerja in lege osnovnih točk pantografa. Zaradi tega je na pantografu posebno važnih šest osnovnih točk (si. 4). Te so naslednje:

1. točka A — os glave pantografa. V tej točki je pantograf pritrjen na risalno mizo. Okrog te točke ee premika ves paintograf, toda sama ostane vedno nepremična, tako z ozirom na mizo, kot z ozirom Ina pantograf (vzvode). Z ozirom na lego risarja si je treba zapomniti, da je ta točka vedno na njegovi levi strani:

2. točki B in C v katerih sta izmenično igla ali svinčnik (kar je odvisno od tega ali črtež povečujemo ali ga pomanjšujemo). Ti dve točki se

premikata z ozimni na mizo in vzvode pantografa. Vedno pa sta na premici a:

3. točki D in E v katerih se križata po dva vzvoda v obliki rimske številke deset (X). Obe točki sta na vzvodih pantografa premični, kajti z njimi spreminjamo razmerja povečevanja oziroma pomanjševanja. Z njihovim premikanjem na vzvodih se spreminja razmerje daljic AB in JiC na premici a; to pomeni, spreminja se velikost povečevanja ali pomanjševanja. Ti dve točki se pri premikanju pantografa premikata tudi na mizi;

4. točka F v kateri se spajata koinca dveh vzvodov. Ta točka se premika po mizi. a Jna vzvodih pantografa je nepremična in ne vpliva na velikost razmerij povečevanja oziroma pomanjševanja črteža. V tej točki se pantograf naslanja na mizo.

Razmerja poveeevafnja ali pomanjševanja. Od lege igle in svinčnika proti osi pantografa je odvisno ali bomo črtež povečali ali pomanjšali. Ce se igla nahaja v točki B, to je med osjo in svinčnikom, se črtež povečuje. Svinčnik je tedaj na desnem koncu pantografa v točki C (sli. 5. lega I). Karta ali črtež, ki ga prerisujemo je pod iglo v sredini, a povečana karta ali črtež je pod svinčnikom na desni strani pantografa. Pri pomanjševanju je narobe: v točki B je namesto igle svinčnik, a na koncu, v točki C je igla (si. 5, lega II).

Povečati ali zmanjšati je mogoče dvakrat, trikrat, štirikrat, to je 1 :2, 1:3, 1:4, in tako dalje. To dosežemo z razdelki Jna vzvodih, o katerih smo že pisali. Ce želimo na primer karto ali črtež povečati v razmerju 1 : 2, to je tako, da bo po dolžini dvakrat večji od prerisanega črteža, bomo zvezali oziroma prekrižali po dva odgovarjajoča vzvoda v vseh razdelkih — številkah 2. V tem primeru je igla v točki B, a svinčnik v točki C (si. 6). Ce želimo povečati v razmerju 1 :3, to je trikrat, bomo vzvode prekrižali v številkah 3 (si. 7). Ce pa hočemo pomanjšati, bomo samo spremenili lego igle in svinčnika: svinčnik pride tedaj v lego točke B in igla v lego C namesto svinčnika.

Na enak način ravnamo pri katerem koli razmerju povečevanja ali pomanjševanja.

S sklopljanjem oziroma prekriževanjem vzvodov na določenih številkah — razdelkih za zaželena razmerja povečav e ali pomanjšave — dobimo razmerje daljice AB : AC. Za razmerje 1 :2 je daljica AB = 1/2 AC v vsaki legi pantografa pri njegovem premikanju med risanjem. To pomeni, da je točka B !na polovici daljice AC (si. 5). Za razmerje 1 :3 je daljica AB; 1 '3 AC. To pomeni, da je na eni tretjini daljice AC.

Uporaba pantografa. Razporeditev priprave in dela s palntografom je takšna:

1. Glavo pantografa pritrdimo na levi strani mize pri oglu. Na ta |način je večji del mize prost za karto in papir desno od glave pantografa.

2. Vzvode prekrižamo v številkah za odgovarjajoče razmerje povečanja ali pomanjšanja. Za razmerje 1 :3 Se na primer prekrižajo vzvodi v vseh številkah 3. Ko tako prekrižamo po dva odgovarjajoča vzvoda v številkah razmerja povečanja ali pomanjšanja, sta po dva nasprotna vzvoda pri vsaki legi pantografa med seboj vzporedna.

3. Pri prekrižanju vzvodov in sklapljanju pantografa je treba paziti, da dobi vsak vzvod pravilno lego, to je tako. da številke razdelkov rastejo v smeri puščice kot na si. 8.

4. Ce želimo črtež povečati je treba iglo prestaviti v sredino (točka B), svinčnik pa na desni konec (točka C). Ce želimo pomanjševati, svinčnik in igla menjata mesto: svinčnik je v sredini, igla pa na desnem koncu.

5. Karto ali črtež, ki ga hočemo povečati ali pomanjšati postavimo pod iglo, a papir pa pod svinčnik kjer prerisujemo. Papir in karto pritrdimo Jna mizo z risalnimi žebljički. Pri tem je treba paziti na to, da razpon premikanja igle zajame vso površino karte, ki jo hočemo prerisati, a svinčnik mora zajeti potrebno veliko površino risalnega papirja. Rob okvira karte in rob pravokotno narezanega risalnega papirja morata biii vzporedna.

6. Iglo postavimo ina točko, s katere želim > začeti z risanjem. Pri tem premikamo, vlečemo iglo po odgovarjajoči črti predmeta, ki ga hočemo prerisati. To velja za geografske elemente, ki so na karti prikazani površinsko in linearno. Za objekte pa, ki so na karti prikazani v obliki raznih znakov, postavimo iglo v njihovo geometrično lego in na risalnem papirju fiksiramo isto točko. Tako obdržimo medsebojno razmerje geometrijske lege objektov.

7. Pri prestavljanju igle z ene točke na drugo je potrebno svinčnik privzdigniti.

Sorazmerje prerisanih objektov. To je odvisno po eni strani od njihovih naravnih značilnosti in velikosti, po drugi strani pa od grafične ponazoritve na prerisani karti ali črtežu. in sicer tako-le:

1. objekti, ki so na karti predstavljeni površinsko (kot jezera, gozdovi itd.) so povsem v sorazmerju. Pri prerisavanju teh objektov vlečemo iglo pantografa po črti, oziroma meji njihove površine (razprostranjenosti;. Zato jih bomo povečali ali pomanjšali na risbi v enakem razmerju in jl-Injihove površine mogoče izmeriti;

2. pri objektih, ki so na karti predstavljeni linearno (kot reke, pota itd.) pri prerisavanju — bodisi povečavanju, bodisi pomanjševanju — se njihova širina spreminja. Iglo vlečemo po eni črti ali pa po sredini med dv ema vzporednima. 2e na karti niso v ustreznem merilu in tako tudi ne bodo na novi risbi. Ce prerisujemo na primer (neko cesto, to pomeni, da bo njena širina tudi na prerisahi karti ostala ista. brez ozira na to ali so sicer površine povečane ali pomanjšane. (V nekaterih posebnih primerih postopamo drugače!) Širina teh objektov ni v ustreznem razmerju in je M mogoče meriti. Samo na kartah v velikem merilu je pri večjih rekah njihova širina predstav - ljena v ustreznem merilu in omenjenega pri prerisavanju ni treba upoštevati. Pri teh rekah je

mogoče meriti i njihovo širino i njihovo dolžino;

3. objekti, ki so ponazorjeni s tipografskimi ali kartografskimi znaki (kot so stavbe, naselja, itd.) tudi niso v ustreznem merilu. Pri prerisavanju se njihova velikost ne spreminja. To pomeni, da niso v ustreznem merilu in se njihova velikost ne more spremeniti. Tako tudi niso v pravem merilu znaki raznih točk na karti (kote, trigonometrijske točke itd.) in se pri prerisavanju tudi ne spreminjajo. Pri prerisavanju vseh teh objektov in točk s pantografom se prenaša samo njihova medsebojna lega. To napravimo tako, da postavimo iglo na njihovo geometrijsko lego na karti in da jo s točko zabeležimo na risalnem papirju,

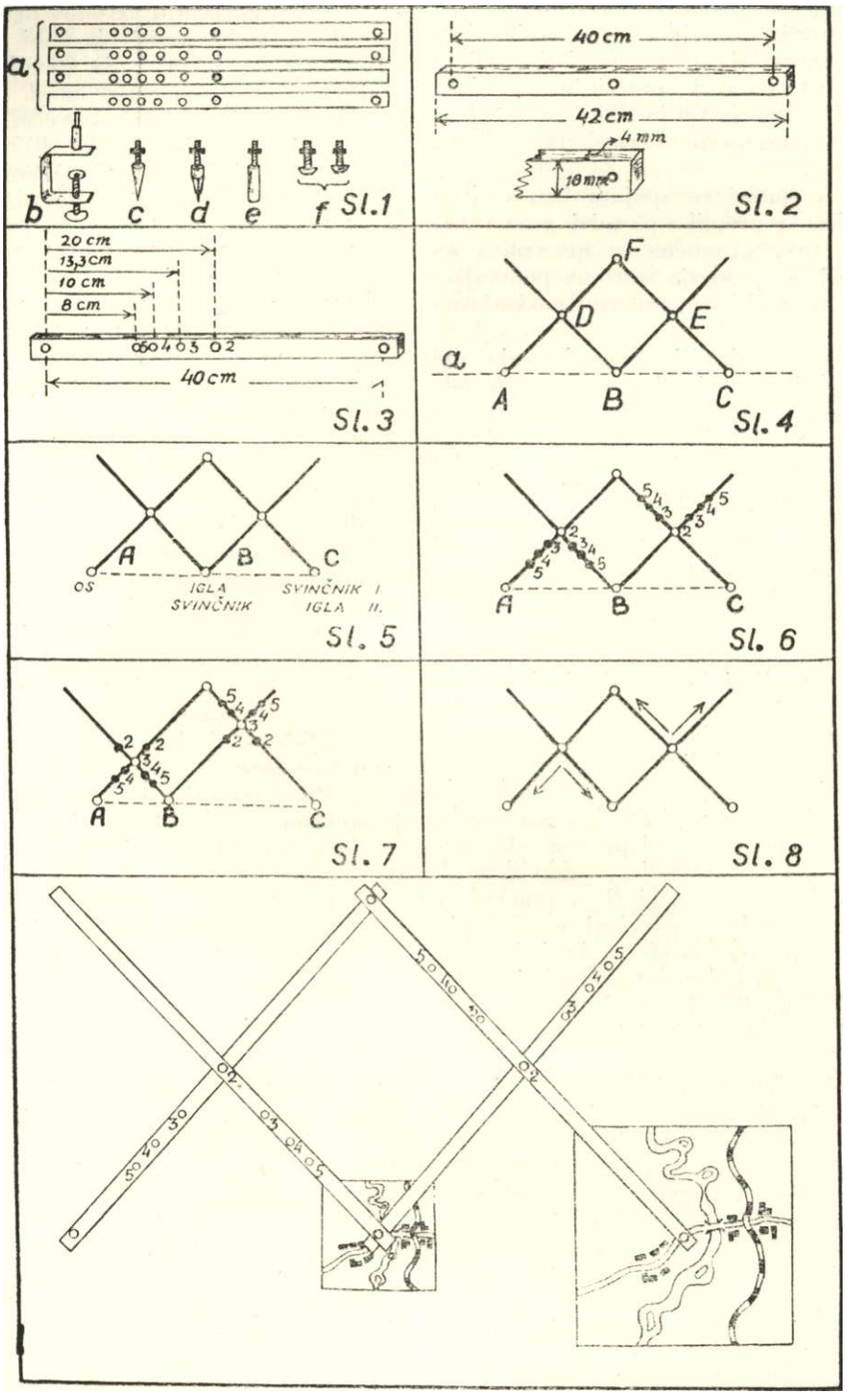

Velikost in merilo črteža. Po dolžini je novi črtež za toliko daljši ali krajši, kolikokrat se pač povečuje ali pomanjšuje. Če povečujemo v razmerju 1 : 2 bo pač dvakrat daljši in narobe, če pomanjšujemo, bo za 1/2 manjši, krajši. Če na primer pri povečevanju premaknemo iglo za en centimeter, bo svinčnik napravil dva centimetra dolgo črto; pri pomanjševanju pa bo črta s svinčnikom dolga le 0.5 cm. Pri razmerju 1 :3 bo novi črtež trikrat daljši, oziroma za $^2/_3$ krajši.

Po površini je novi črtež večji ali manjši za razmerje povečavanja oziroma pomanjševanja na kvadrat. Pri povečanju 1 :2 bo štirikrat večji, pri razmerju l :3 pa devetkrat večji. Pri pomanjkanju pa bo pri istih razmerjih štirikrat, oziroma devetkrat manjši. Če povečujemo pri razmerju 1 :2 bo 1 cm^2 povečan na 4 cm^2, če pa pomanjšujemo, bo zmanjšan na 0.25 cm^2, to je 1/4 cm^2. To pomeni, da bo povečanje oziroma pomanjšanje pri razmerju 1:2, 1:3 itd. potem prešlo v razmerje 1:4, 1:9 itd.

Merilo novega črteža se prav tako spreminja v istem razmerju kot linearno povečanje ali pomanjšanje. Če je, na primer, merilo karte, ki jo prerisujemo 1 :50.000, bo potem merilo novega črteža pri razmerju 1:2 — 50.000 :2, to je 1 :25.000, pri pomanjšanju pa 50.000 X 2, to je 1:100.000. Pri povečanju karte v merilu 1:50 tisoč bo pri razmerju 1 : 4 merilo 1 :12.500, pri pomanjšanju pa 1 :200.000.

Če na karti ali črtežu, ki ga prerisujemo ni merila, ga lahko na ta način določimo na novem črtežu. Merilo nov ega črteža moremo v tem primeru določiti, če poznamo neko razdaljo v naravi med dvema določenima točkama na tem črtežu, na primer del poti med dvema objektoma, ki sta prikazana na črtežu. To razdaljo izmerimo na črtežu v milimetrih in ga primerjamo z znano razdaljo v naravi. Če je na primer dolžina poti med dvema objektoma 2000 m in znaša na črtežu ta razdalja 500 mm bo merilo tako: 2500 m = 2,500.000 mm, 2,500.000:50 = 50.000; merilo bo tedaj 1 :50.000. Nepoznano merilo dobimo torej tako, da dolžino v naravi delimo z dolžino razdalje med dvema točkama na črtežu, vse izraženo v milimetrih. (Prevedel dr. V. Kokole)

Prof. Mavricij Zgonik

Nekaj napotkov za sestavo sodobnega geografskega učbenika[1]

Po osvoboditvi smo dobili Slovenci že lepo število geografskih učbenikov. Če jih primerjamo z učbeniki iz predvojnega časa, opazimo določen napredek.

Prvo je, da niso več tako prenatrpani in da se skušajo izogniti nomenklatumega in verbalno-sinovnega kopičenja, kar je bilo za starejše geografske učbenike pogosto tako značilno. V zadnjih letih je opazna tudi tendenca sestavljalcev, krepkeje uvajati učence v geografsko mišljenje in zlasti v vzročno in kompleksno razmotrivanje pojavov. Mar pismo zato upravičeni trditi, da pisci že upoštevajo bistvene zahteve moderne geografije? Vsekakor!

Drugo, kar je precej očitno, je, da naši povojni geografski učbeniki tudi metodično bolje odgovarjajo od predvojnih. Princip aktivizacije učencev in princip nazornosti sta mnogo bolj upoštevana kot včasih.

Kljub temu pa čutimo v vsakdanjem pedagoškem delu, da imajo naši učbeniki še vedno določene pomanjkljivosti. Vsekakor bi želeli, da bi bih še boljši. Med drugim ugotavljamo, da zaostajajo v določenem pogledu za našim revolucionarnim razvojem obveznega in ostalega šolstva.

Uvodoma naj opozorim pri tem le na nekatere ugotovitve. Še vedno premalo upoštevamo domoznanski in lokalno-geografski princip. Premalo je tudi metodično in smiselno premišljenega povezovanja z drugimi predmeti. Še vedno se držimo starejše razvrstitve snovi po precej togem, „klasičnem" sistemu. Vse preveč je naš geografski učbenik le sredstvo za učenje in spominsko u trj evanje.

Na splošnem smo bolj napredovali pri geografskih učbenikih za osnovno šolo. Sestavljalci skušajo tu imeti pred očmi zahteve moderne psihologije in pedagogike, zlasti po ostri pa načelni in vsekakor upravičeni kritiki geografskega učbenika za prejšnji I. razred nižje gimnazije, ki jo je podal dr. S. Gogala.[2] Vse premalo smo pa do sedaj storili v modernizaciji geografskih učbenikov za šole II. stopnje in strokovne šole.

To je le nekaj splošnih ugotovitev. Namen tega članka ni, da bi kritično in podrobno analiziral naše povojne geografske učbenike. O tem je bilo že precej napisanega s strani recezentov in drugih avtorjev v naši stpokovni in pedagoški

[1] Članek je povzet po referatu na geografskem seminarju v (Novem mestu junija 1960.

[2] Dr. S. Gogala je podal podrobno analizo tega urnega načrta in učbenika v Poročilu Zavoda za proučevanje šolstva pri Svetu PK Ljudske republike Slovenije, 1957.

literaturi.[8] S člankom želim le vzbuditi kritično zanimanje, kako bi naj bil sestavljen sodobni geografski učbenik in katere elemente bi moral brezpogojno imeti, da bi odgovarjal sodobni geografski znanosti in moderni pedagogiki. Poskušajmo odkriti nekaj značilnih tez, ki bi bile kažipot pri sestavljanju in recenziji bodočih geografskih učbenikov. V članku se bom pri tem oziral v glavnem na zahteve, ki jih postavlja višja stopnja obvezne šole.

I.

Izhodišče za nadaljnje razmotrivanje naj nam bio načelno vprašanje, kaj je sploh učbenik in kateri so njegovi glavni smotri. Od pravilnega spoznanja o bistvu učbenika je odvisen celoten koncept.

Kot je splošno znano, ni učbenik samo učni pripomoček, s katerim učenci geografska dejstva oziroma spoznanja, ki jim jih je v šoli posredoval učitelj, doma utrdijo, temveč tudi njegova delovna knjiga. Tako učbenik ni le sredstvo, da se učenci doma naučijo v šoli obravnavano snov, temveč da se ob njem tudi aktivno razvijajo k samostojnemu in kritičnemu mišljenju. To je ponovna ugotovitev tudi elaborata Zavoda za napredek šolstva pri LliS.[1] To mora upoštevati slehemi sestavljalec kakor tudi slehemi recenzent učne knjige.

1. Geografski učbenik za osnovno šolo bi naj bil torej tako sestavljen, da bi dajal tudi pobudo za aktivno sodelovanje učencev v učnovzgojnem procesu. **Vsaka lekcija v učbeniku naj najprej vsebuje razne naloge, ki jih učenci rešujejo na osnovi lastnega opazovanja prirode — zlasti na nižji stopnji osnovne šole — in zemljevidov, kartic, skic in drugega ilustrativnega materiala — zlasti na višji stopnji osnovne šole.** Nova lekcija naj izhaja tudi iz znanja, ki so si ga pridobili učenci pri pouku geografije ali drugih predmetov, kakor iz mladinske književnosti in lastnih doživetij. Nova lekcija bi se naj naslonila najprej na to in šele iz tega naj sledi nova snov, ta naj uredi pridobljeno znanje in dopolnjuje to, česar učenci sami ne morejo spoznati. Nova snov bo kateksohen geografsko nova, ko bo na osnovi tega potem poudarjala zakonitosti, povezanost, kompleksnost in funkcionalnost geografskih pojavov in procesov.

Pedagoška zahtevnost terja od sestavljalca, naj konceptira geografski učbenik za osnovno šolo tako, da bo sposoben angažirati in aktivizirati učence k določeni dejavnosti, umsko miselni kot ročno grafični. Za to so potrebne določene opazovalne naloge, ki naj uvajajo učence ne samo k opazovanju in primerjavi temveč tudi k novim asociacijam in aplikacijam, skratka k razmišljanju. Le tako bo geografski učbenik sposoben, nevsiljivo pa vendar dovolj trdno postopoma uvajati učence h geografskemu mišljenju, ki je, kakor vemo, edein od osnovnih principov moderne geografije.

2. Iz te pedagoške zahteve izhaja in **ujnost povzetkov, resimejev, nalog, vajin vprašanj** na koncu lekcij ali pa na koncu večjega zaključnega poglavja. Glede na to smo precej napredovali, vendar naj poudarim, da ne smejo biti ti povzetki, naloge ali vprašanja toliko narativnega kot mnogo bolj sugestivnega značaja. Bili bi naj ne stereotipni, temveč takšni, da vzpodbujajo učence k razmišljanju in samostojnim zaključkom na osnovi obravnavane snovi. Povzetki, vprašalne naloge in vaje so poleg tega zelo koristjni tudi za uspešno preverjanje učenčevega znanja za učitelja in za uspešno pregledno ponavljanje hi utrjevanje obravnavane snovi za učence. Tem pomagajo k lažjemu pomnenju, obenem pa jih angažirajo k samodejavnosti in domačemu delu. Moderni geografski učbeniki jih imajo mnogo. Geografski učbenik za osnovno šolo bi naj vseboval tudi kratek pa zgoščeni povzetek obravnavane snovi.

Glede povzetkov, vaj, inalog in vprašanj bi dal sugestijo, naj bi bili bolj v obliki grafičnega materiala, grafikonov, diagramov in kartogramov. Tako silijo učence k intenzivnejšemu in samostojnemu razmišljanju.

> Ni težko ugotoviti, kaj ima večjo didaktično vrednost, če se glasi naloga ali vprašanje „Katera so glavna podnebna področja Evrope?", ah pa „Narisi v pečatni obris Evrope glavna podnebna področja!" Drug primer: „Ugotovi po velikosti vrstni red zemljin!" ali pa „Prikaži grafično velikost zemljin!"

3. Besimeji, povzetki, naloge in vaje morajo biti seveda take narave, da jih zmore rešiti slehemi povprečni učenec in ne smejo biti pretežki. **Biti morajo psihološko ustrezni.** To ne velja le za lekcijo samo, temveč tudi za to.

Izogibajmo se katederskega, visokoznanstvenega jezika in suhoparne šolske frazeologije. Tega je v naših učbenikih še vedno preveč. Učenec ima na primer zelo malo od tega, če se glasi stavek tako: „Zalivski tok vpliva, da morje ne zamrzne", ali pa „Geografski činitelji so takšni, da se gospodarstvo ni moglo dovolj razviti". Sestav-

[3] Opozorim naj na nekatere ocene v Geografskem vestniku in Geografskem obzorniku: Jože Kosmatin, Ob naaih novih geografskih učbenikih (G. V. — 1947); T. Oblak, Dva nova geografska učbenika za srednje šole (G. \ . — 1950); M. Vreča, Zemljepis za I. razred nižje gimnazije in Zemljepisni pregled zemljin (G. V. — J953); O. Radinja, ocena mojega učbenika — Zemljepisni pregled Evrope in izvenevropskih zemljin (G. V. — 1954); M. /gonik, Marginalije k „Zemljepisu Jugoslavije za 4. razred gimnazije" (G. O. -— 1957); F. Planina. M. Zgonik — Nazornost v geografiji (G. O. — 1958); 1). lladinja, Zemljepis Jugoslavije za gimnazije (G. O. — 1959). Od ostalih člankov na jomenim lc načelni članek dr. S. Ilešiča, Geografska znanost in šola, v Sodobni pedagogiki, 1955/1—2.

[4] ..Splošni kriterij za presojanje učnih knjig za osnovno šolo", elaborat Zavoda za napredek šolstva LllS — Ljubljana 1960.

Ijalec učbenika nora imeti staino pred očmi sposobnost in zmogljivost učenca, ki mu je knjiga namenjena. Čim nižji stopnji je učbenik namenjen, tem preprostejša mora biti obravnava in tem enostavnejša in konkretnejša mora biti snov.

Izogibajmo se zato vsake toge sistematike, četudi mora učbenik ohraniti e1eme11-tarno sistematiko. To samo od sebe razumljivo zahtevo omenjam zato, ker je ravno pri geografiji velika nevarnost, da zabredemo v zamešan, konfuzen in zato težko sprejemljiv tekst, saj vemo, da operiramo tu s kompleksnim prikazom geografskih fenomenov. Učenci želijo jasno in pregledno formulacijo, razumljivo ugotavljanje in pojasnitev ter vrednotenje različnih geografskih pojavov in procesov. Elementarna sistematika še nikakor ni neznanstvena.

4. Kateri kriterij naj prevladuje pri razporeditvi uč|ne snovi? Mislim, da smo si edini, da more biti to na osnovni šoli le regionalni kriterij. Zavedamo se, da pa to ni ravno lahka stvar. Mnenja sem, da je ravno v tem najšibkejša točka naših sodobnih geografskih učbenikov. Običajno se držimo pri obravnavi snovi vedno vse preveč togega vrstnega reda od lege, položaja, reliefa, klime, hidrografskih razmer do prebivalstva, gospodarstva itd., in to pri vsaki pokrajini, deželi ali državi. To licence dolgočasi in pasivizira. Predmet postaja nezanimiv, učbenik neprivlačen, da ne govorimo o tem, da tak način obravnavanja geografske snovi ne vodi dovolj h geografskemu mišljenju in geografski kulturi.

> Zakaj ne bi že pri obravnavi reliefa ali hidrografskih razmer omenili tudi pogoje za gospodarstvo? Zakaj o tem govoriti šele pri poglavju o gospodarstvu? Ali ni mnogo bolje elemente povezati! Na primer pri obravnavi reliefa o Švici: „... visokogorski svet je mlado naguban, zato strmih oblik in bolj reven z rudami. Preoblikovali so ga nekoč ledeniki, zato imajo vode obilen padec. Švica je tako ena najbogatejših dežel s hidroenergijo. Velik del gorskega sveta je zaradi velike višine precej vlažen, tako so zanj značilni sočni gorski pašniki in planšarstvo je v Švici pogosta gospodarska oblika."

Tekst naj da v lahkem slogu plastično kompleksno podobo geografskih fenomenov odnosno pokrajine, pri čemer pa se je treba izogibati gole deskriptivnosti, naštevanja in toge sisteniatike. Omejiti se je treba na najbolj bistvene pojave in značilnosti medsebojne prepletenosti. Tekst naj skladno obravnava tako prirodne kakor družbeno-politične in ekonomske značilnosti pokrajine ali področja.

Mogoče bi bilo prav, da ne bi pričenjala vsaka lekcija posameznih regij na isti način. Zanimanje bi se pri učencih dvignilo, če bi pogosto izhajali iz najbolj tipične poteze pokrajine. Torej ne ustaljenega vrstnega reda pri obravnavanju! To bi pestrost in vrednost geografskega učbenika dvignilo.

Kaj pa splošno geografski pojmi? Te obravnavamo ob prikazu posameznih regij. Kot vemo, obče geografije na obvezni stopnji šole opravičeno ni več. Mnogo laže jih je podajati oziroma posredovati na konkretnih primerih v regionalno geografskem obsegu.

o. Posebne značilnosti posameznih regij prikažimo v krajših vmesnih sestavkih. Ti naj bodo plastični, sočni in živi. Tak opis naj zbudi v učencih pravo predstavo o njih, pa naj so to prirodini, družbeno politični ali ekonomski.

> Plastični opis marše na Nizozemskem pomaga k osvojitvi prave podobe nizozemske pokrajine in njenega značilnega kmetijstva. Živi in sočni opis španske Mezete nudi pravo sliko visokih planot v Kastiliji. ki so značilne za dokajšnji del Španije. Opis modernega lova na polenovke v norveških vodah bo prispeval k osvojitvi prave predstave o veliki gospodarski vrednosti ribolova na Norveškem. Vožnja v mislih skozi Sueško ožino bo vzbudila v učencih pravilno vrednotenje te ožine za Egipt in svetovno trgovino ter gospodarstvo.

Kot vemo, take tekstne urinke učenci zelo radi bero. Ob njih se jim duh odpočije, zanje je to oddih; napeta miselna pozornost v kompleksnem prikazovanju pokrajine se ob njih sprosti v optično in čustveno smer. Menim, da ni napačno, če damo take vmesne tekste, ki so dobro dopolnilo obveznega teksta v sami lekciji v droben tisk, iz enostavnega razloga, ker je to za učence opozorilo, da ni obvezen tekst za učenje. Sestavljanje takih krajših vmesnih tekstov zahteva seveda od avtorja, da zavzame pravilen odnos do geografske čitanke, ki naj obstoja poleg učbenika, sicer je tak sestavek lahko predolg.

6. Važno vprašanje za sestavljalca je, kolik naj bo obseg in kaj vse naj ohsega geografski učbenik. Vsekakor naj bo obseg pametno premišljen. Razume se, da se moramo okvirno držati predpisanega učnega načrta, nikakor naj pa bi ne bil prenatrpan z različnimi geografskimi in topografskimi, vrednostnimi in številčnimi podatki. Na drugi strani pa menim, tla vsaj zaenkrat nam ne bi odgovarjala tudi amerikanizacija učbenika v pogledu preskope vsebine. To bi bila druga skrajnost.

Toda kako najti pravo mero, ko pa komplesno obravnavanje tako lahko zaide v različna znanstvena področja in ko je sam geografski inventar tako bogat! Predno skušamo odgovoriti ina to vprašanje, mislim, tla je prav, tla načelno razmotrimo, kakšni naj bodo odnosi metiučbenikom in atlasom oz. karto. Tu, menim, je ključ za pravilen obseg.

Kakor vemo, je atlas najvažnejši geografski učni pripomoček, zato naj geografski učbenik dopolnjuje tisto, kar iz atlasa ali s karte ni dovolj ali je sploh nerazvidno. V nobenem primeru ne sme učbenik nadomestiti karte ali atlasa!

Pojavlja pa se problem, do kolike mere naj učbenik upošteva atlas, ali do kolike mere naj

modificira vsebino atlasa v navaden opis. Mnenja sem, da se učbenik ne sme omejiti v navaden jezikovni prevod topografske nomenklature in njenih simbolov. V nobenem primeru naj ne bi bil tekst v učbeniku le nomenklaturni opis teh simbolov oziroma kartografske vsebine.

To je ena stran. Druga skrajnost, ravno tako nepravilna, bi bila, če bi se hoteli izogibati sleherne topografske vsebine. V strahu, da ne bi nagromadili preveč imen hi drugih podatkov, bi tako zapadli v drugo skrajnost, da bi se omejili le na nekatera fragmentarna, kratka vprašanja in opozorila. Takšna opozorila in takšni namigi so didaktično le premalo vredni. Takšni prii.azi v obliki kratkih in vsebinsko revnih vprašanj in opozoril so le preskromni.

> Omenim naj nekaj takih pogostih didaktično premalo stimulativnih opozoril, vprašanj in namigov: „Glej atlas! Opazuj karto! Poglej risbo! Kod teče reka V Kakšna je obala V Opiši zaliv! Položaj? Opiši fjord! Opazuj površje! Kako poteka glavni greben? Katero je glavno mesto? Ugotovi razlike med to in drugo deželo! itd.".

Učbenik mora torej vsebovati kljub obstoju karte oziroma atlasa tudi določen nomenklaturni in topografski inventar!

Se nekaj. Izogibajmo se tistega načina pripovedovanja v lekciji, ki ga učitelj običajno uporabljja pri svoji razlagi v šoli, na primer: „... Če pogledamo |ra karto, potem vidimo..." Takšen stil prehaja pogosto v navadno šolsko frazeologijo, ki malo pove. Dosedanji geografski učbeniki so nudili vsega dovolj, od nomenklaturnega in kartografskega materiala do primerjav in zaključkov. To je dokajšnja pomanjkljivost. Po tej poti bi sestavljalci maj ne hodili!

Kaj in koliko naj ima geografski učbenik? Kakšni naj bodo odnosi med učbenikom in atlasom? Menim, da naj učbenik dopolnjuje tisto, kar s karte ni dovolj razvidno. Vsebovati mora torej poleg najpotrebnejšega inventarja zlasti to: različne primerjave, vzročne zveze, prikaz prepletenosti soodločujočih činiteljev, proces razvoja, funkcionalnost in vrednotenje raznih geografskih fenomenov, značilnosti, tipičnosti in fiziognomijo pokrajine, številčne in druge vrednostne podatke, grafični prikaz fenomenov in njihovega razvoja, To naj bi bil osnovni del vsebine lekcije. Tu naj bo poudarek. Pri tem uporabimo od elementov kiarte le tisto, kar je res potrebno za boljše razumevanje prepletenosti in kompleksnosti pokrajine ah področja. Za vse ostalo navajajmo učence, da uporabljajo učbenik ob spremljavi na karti ali atlasu. Le tako sestavljen tekst bo res pomagal učencem h geografskemu mišljenju, razvijal v njih geografski čut in le tako bomo v skladu z zahtevami moderne geografije. V tem pogledu moramo prelomiti s tradicionalnim in že dokaj zastarelim načinom pisanja geografskega učbenika.

7. Pri posredovanju geografske snovi uporabljamo pogosto metodo komparacije.[5] Kakor to delamo v šoli pri učni uri, tako naj ima to tudi učbenik, izhodišče za didaktično uspešno primerjavo naj bosta Slovenija in Jugoslavija. To naj ne velja le za podatke o velikosti in štev ilu prebivalstva, temveč tudi za podnebne, hidrografsks in gospodarske razmere. Primerjava pa nima tolike vrednosti, če jo podajamo v absolutnih številkah. Mnogo vrednejša je primerjava, če jo nakažemo v obliki ulomkov ali mnogokratnikov znanih dejstev in vrednostnih podatkov. Izogibati se je treba primerjav na osnovi primerjav. To povzroča veliko konfuznost in didaktičnega smotra ne doseže. Zelo uspešna je zlasti grafična primerjava. Stevilčni podatki naj ne bi bili le navadni, to je brez grafičnega prikaza ali pa v saj ine nrez primerjave z znanimi količinami in vrednostnimi podatki.

8. Iz tega kar smo do sedaj rekli, je razvidno, tla se mora učbenik ravnati po atlas 11 ali karti. Tiste geografske in kartografske elemente, ki jih nujno zahteva tolmačenje geografskih fenomenov na določenem prostoru ali pa kompleksni prikaz pokrajine, bi pa naj učenci v svojem atlasu oziroma ža kartah tudi resnično našli I Pisci geografskih učbenikov bi morali torej biti pozorni pri odbiri nomenklaturnega inventarja ine samo vsebinsko temveč tudi metodično. Pri tem pa se nam vsiljuje nujno vprašanje, po kakšnem atlasu naj se ravna učbenik? Ali imamo takšen atlas, ki bi zadovoljil tako vsebinsko kakor metodično? Žal, tega še nimamo. Misliti bi bilo torej treba na izdajo kakšnega standardnega atlasa, kot je bil na primer včasih Kocenov atlas.

Kartice,"";i bi bile v atlasu, inaj ne bi bile v učbeniku in narobe. Učbenik bi načelno naj imel le specialne karte oziroma skice in kartograme, nanje bi naj bile naslonjene tudi opazovalne naloge v lekciji.

9. Na ustreznih mestih naj opozarja učbenik na primerna književna dela, ki obravnavajo učno snov, in iz njih bi lahko bile tudi primerne naloge. Moderni geografski učbeniki na Zapadu, zlasti francoski, imajo pogosto navedena najvažnejša in iajdostopnejša ter tudi estetsko vrednejša dela na koncu lekcij. Mogoče ne bi bilo odveč, opremiti jih v dveh, treh stavkih s kratko vsebino. Naša in svetovna mladinska potopisna literatura nudi danes obilo primernega čtiva. Na uvajanje književnih del opozarjam tudi zaradi potrebe po domačem delu učencev.

Glede strokovne terminolo$ije smo mnenja, da bi morala biti dana prednost slovenskemu izrazoslovju, ne da bi se izogibali tujih strokovnih izrazov, če so v javnosti splošno v rabi. Seveda bi se morali sporazumeti preje o enotni rabi posameznih terminov, zlasti tistih, ki

i-iii*

[5] O didaktičnem principu in metodiki komparacije pri pouku geografije več v moji Metodiki geografskega pouka, Ljubljana 1960.

»o problematični.[6] Nima smisla nadomestiti na primer izraze tropski pas izključno z vročim pasom, paralele in meridiane le z vzporedniki in poldnevniki, aksolutno višino le z nadmorsko višino itd. Učenci morajo poznati ene kot druge.

Pri tujkah v geografski ali drugi strokovni literaturi bi priporočal poleg pravilne transkripcije in naglasa v okle naju tudi etimološko razlago pod črto." To velja zlasti za tiste izraze in imena, ki izhajajo iz grščine in latinščine, saj je naši mladini omogočen danes le v skopem obsegu vpogled v antično duhovno zakladnico. To bi veljalo iseveda le tam, kjer se pred mladino tak izraz ali takšno ime prvič pojavi v bistveni zahtevni obliki. Od pravilne etimološke razlage termina, imena ali sploh tujke, ki jo učenec prvič osvoji, ko zadene na inje, je mnogokrat še dolgo odvisna pravilna, napačna ali površna predstava pojma in imena.

10. Mislim, da ni treba posebej podčrtati zahtevo, da mora avtor geografskega učbenika sestaviti knjigo v smislu vzgojnih vrednosti in napredne idejnosti, tako v duhu socialistične demokracije, patriotizma, internacionalizma, enakopravnosti med narodi in mirne koksistence. Zasledovati je treba idejnost v duhu napredka, znanosti in tehnike, spoštovanja do dela in naporov ljudstev in narodov ter razvijanja osebnosti. V knjigi mora biti razvidna potreba po mednarodnem sodelovanju. Na zadnjem mednarodnem zboru geografov v Bruxellesu je bil med drugim sprejet zanimiv sklep, da je treba revidirati v tem smislu vse geografske priročnike in šolske atlase, ker so geografi dolžni, da prispevajo k mirnemu sožitju in bratstvu med narodi.[8] Ce to danes poudarjajo celo v zapadni geografski pedagoški literaturi in če se to kot zahteva postavlja na mednarodnih kongresih in zborih, kako še bolj nujno je to v naši družbeni stvarnosti.

II.

1. Vsak geografski učbenik, zlasti za osnovno šolo, mora maksimalno upoštevati osnovno didaktično načelo nazornosti, poleg konkretnosti, mislim zlasti še optično ali grafično nazornost. Vsaka geografska knjiga za osnovno šolo bi naj bila zato tudi dobro ilustrirana. Kot ilustracije je treba uporabiti risbe, skice in črteže, kartice, grafikone, diagrame, profile, blokovne diagrame, slike in fotografije. Nekakšen indikator za sestavljalca bi naj bilo načelo: vse tisto, kar si učenci iz teksta le težko predstavljajo, ali kar je grafično mnogo laže in didaktično uspešneje prikazati kakor z navadnim besedilom, je treba podati z ilustracijo v najširšem pomenu besede. Ta pa ne sme biti nikdar sama sebi namen. Njen namen ni dvigniti predvsem estetsko stran knjige in napraviti jo privlačnejšo, temveč mora tvoriti osnovo za samostojno ugotavljanje in u dejstvo vanje učencev ter s tem dopolnjevati vtis in opazovalne naloge v lekciji.

Mislim, da smemo sv etovati bodočim sestavljalcem čim več skic, črtežev, grafikonov, diagramov, kartogramov in pa profilov, to se pravi ves tisti grafični material, ki sili učence k razmišljanju o prepletenosti in funkcionalnosti prirodnih in družbeno-ekonomskih elementov na določenem prostoru. Zlasti takšnega grafičnega materiala bi naj bilo dovolj v učbeniku!

Skice in kartice naj vsebujejo vse tiste objekte obravnavanega ozemlja ali področja, ki so navedeni v tekstu opisov, razlage in nalog ter na j ne bodo obremenjene z drugo vsebino. To je treba posebej poudariti, sicer izgubijo svoj didaktični pomen. Služijo naj kot osnova za reševanje raznih nalog in naj seznanijo učence tudi z načini kartografskega prikazovanja. Hvaležne so tudi preproste pa didaktično premišljene skice in črteži. četudi so enostavni in le strukturne ali reducirane risbe. Dosedanji učbeniki jih imajo precej v primeri s predvojnimi, bile bi naj pa solidno obrazložene v tekstu, zlasti v kolikor so težje.

Učbeniki za osnovno šolo bi naj imeli obilo višinskih, globinskih, geoloških, rečnih in vzročnih profilov ter zlasti še blokovnih diagramov, kar vse znatno olajšuje razumevanje zgradbe reliefa, površinskih oblik ter njihovega razvoja.

Glede grafikonov in diagramov smo že rekli, da so potrebni zlasti tam. kjer naj učenci doumejo razmerja med količinami in geografsko razprostranjenostjo diagramov, ki jih v lekcijah podajamo s številkami. Vrednostni podatki naj ne bi bili navedeni brez grafičnega prikaza in pravilne primerjave.

Kot vemo, imajo naši atlanti v glavnem fizično- in politično-geografske karte, premalo pa je v njih stranskih in dopolnilnih kart za posamezne tipičnosti in značilnosti pokrajine ali področja. Tako bi bilo treba učbenike opremiti tudi s skicami in karticami, ki dopolnjujejo fizično-geografske elemente, dalje za gostoto naseljenosti in migracije prebivalstva, za razvoj gospodarskih panog, proizvodnjo in rast industrije, za njeno geografsko razmestitev, za promet in prometne zveze, za strukturo in usmerjenost zunanje trgovine. Primerne so za lokacijo in koncentracijo prirodnih virov, hidrocentral in vodilnih industrijskih podjetij. Take in podobne skice naj optično nazorno pomagajo učencem bolje doumeti zavisnost, vzročnost in kompleksnost različnih geografskih dejstev in pojavov.

Naj tu omenim še, da naj bo tak grafični material čim bolj recenten. Ne pregrevajmo zastarelih skic in risb! V naših učbenikih se nekateri

[8] Glej več tozadevnih člankov o geografskem izrazoslovju v Geografskem obzorniku.

[7] Zelo poučen je članek profesorja S. Kranjca, Geografska imena v šoli, Sodobna |>edagogika VI — 3/4.

[8] Scmainc internationale de geographie — Rapport — Uriixelle9, Aont 1950.

klišeji ponavljajo leto za letom, mnogi že od leta 1946 dalje. To velja zlasti za področje gospodarske strukture in rast industrije posameznih dežel. Bodimo tu previdni in sodobni!

2. Glede fotografij, barvinih slik in različpih reprodukcij naj poudarim, da ijiso didaktično tako nujne kot prej omenjeni grafični material. V kolikor pa opremimo učbenik z njimi, naj pa I>odo jasne, estetsko učinkujoče in naj prikažejo samo značilnosti pojavov in pokrajine, ki so poudarjene v učni snovi lekcije. Za tehnično lepo fotografijo in bogato ilustrirano opremo knjige se pogosto skriva vsebinska revnost! Ce pa jih v učbeniku že imamo, naj nekaj tudi povedo, dopolnijo naj pravilno predstavo in bistvene lastnosti pokrajine. Ker je karta pravzaprav abstrakcija pokrajine ali določenega ozemlja, priporočam zlasti fotografije in slike za tipične pokrajine, površinske oblike, vegetacijske pasove in pejsaže, kot na primer za stepo, savano, tundro, tropski pragozd, tajgo, sredozemsko pokrajino, tipično visoko planoto, rečne terase, za tipični zaliv, terasaste kulture, plantažno pokrajino, značilnosti naselja itd.

III.

Se o tehnični opremi in o tisku geografskega učbenika. Kakor vsak učbenik, ima še posebno geografski učbenik določene zahteve tudi do celotne tehnične opreme in še posebej do tiska. Res, da to ni bistveno za dolier učbenik, vendar moramo imeti tudi do tega določene želje in zahteve.

Moderni geografski učbeniki poznajo koordinacijo različnega tiska. Na prvi pogled se zdi, da je to le formalna stran. To pa ni tako. Ker se v različnem tisku skriva tudi določena didaktična vrednost. Enoličen tisk utruja učenca in ga ne more dovolj pritegniti. Zato je treba napraviti razliko v tisku. V lekciji gotovo ni vse enako važno. Vmesno lektiro v obliki krajših povzetkov je prav, če natisnemo drugače kot osnovno vsebino v lekciji; za to je pripraven droben tisk, za vodilne misli in tehtne podatke izberimo zopet drugačen tisk. Povzetki izvlečki, opazovalne in druge naloge ina koncu lekcij naj bodo zopet drugače razvidni. Kratke in bistvene pripombe je možno podati ob robu ah vmes v poseben okvir. Misliti bi bilo treba, da uvedemo, kjer je treba, tudi raznobarvni tisk, kakor ga imajo v učbenikih na zapadu. Načelno moramo razlikovati že s tiskom vse. kar je bistveno in važno od tistega, kar je le dopolnilo.

Glede celotne tehnične opreme geografskih učnih knjig moremo biti v zadnjih letih kar zadovoljni. Naše založbe se precej trudijo, da jih opremijo sodobno zadovoljivo. Seveda smo še zelo daleč za amerikanskim načinom tiskanja in opremljanja knjig, kjer mrgoli barvnih ilustracij in risb. kar pa po mojem še ni bistv eno za dober geografski učbenik. Menim, da jih ne bi smeli v celoti posnemati. Bogastvo in prenatrpanost ilustrativnega materiala nikakor ne sme iti na račun fantazije in besedne, jezikovne kulture, ki smo jo tudi dolžni posredovati mladini. To velja zlasti za majhne narode, kot je naš.

Podal sem nekaj najvažnejših sugestij in napotkov za sestavo in recenzijo sodobnega geografskega učbenika za osnovne šole. Iz njih in iz pripomb, ki bodo sledile, bomo mogli izlušciti najvažnejše teze tako za pisca kakor za recenzenta. Marsikaj, kar smo ugotovili kot potrebno za dobro geografsko učno knjigo za osnovno šolo. velja sev eda tudi za šole II. stopnje. Osnovno šolo sem izbral zato. ker je tu poide bolj problematičen. učbenik zahtevnejši in je mnogo večji I*oudarek na didaktično-metodični ustreznosti kakor na ostalih šolah.

Na koncu naj poudarim še eno misel. Se tako dober učbenik ne more nadomestiti učitelja. Posredovalec geografskih spoznanj in njihovih izobrazbenih ter vzgojnih vrednosti je in ostane prvenstveno učitelj. Učbenik ine sme nadomestiti učitelja. Učbenik je tudi prvoostveno namenjen učencem, zato ine sme biti edini vir učitelju. Pri sestavljanju geografskega učbenika mora kot izhodišče prevladovati učenec, njegovo zanimanje in njegova zmogljivost. Učbenik naj zato nastaja „sub specie" tistih, ki jim je namenjen.

DROBNE NOVICE

JUGOSLAVIJA IN UVOZ ¡NAFTE

Vse tako kaze. da bo Jugoslavija lela 1961 prenehala uvažati nafto. Do sedaj smo jo uvažali iz Sovjetske Zveze 400.000 ton letno) ter iz Romuuije (od koder pa jo že več lot leto dni ne uvažamo); V Iraku jo kupimo 120.000 ton, v Egiptu 20.000 ton in v Vcnecueli 6000 ton.

Naslonitev na lastno energetsko hazo pri nafti bo mogoča zato, ker lahko optimistično gledamo na velike izbruhe zemeljskega plina pri Stružen v Moslavini. To nam da misliti, da imamo tukaj naše najbogatejše nahajališče nafte (Stružec, Volodcc, Mramor, Brdo, Gojlo, Janja Lipa). Novo odkrita nahajališča pri Cabunu in Ferdinanovcu ob madžarski meji kažejo ogromne zaloge, enake onim v Moslavini. Važna so še nova nahajališča ob Tisi pri Elcmiru v Banani in pri krajih Boka, Jermenovci in Lokve. To nam bo omogočilo veliko povečanje proizvodnje. Ze leta 1959 se jc proizvodnja z ozirom na leto 1955 povečala za 30o,o (od 460.000 ton na 600.000 ton), v naslednjih letih pa bo še znatno porasla. Sorazmerni» s tem pa uvoz upada in naj hi prenehal leta 1961 ali 1962.

PROMET V JUGOSLOVANSKIH LUKAH

Promet v Jugoslovanskih pristaniščih se razvija vzporedno z razvojem naše zunanje trgovine. Od leta 1958 do 1959 vidimo, da se je povečal za 8.2«/» ali od 5.454.108 ton na 5.907.694 ton. Največji napredek zaznamujejo Split (241.325 ton), lleka (145.134 ton) in Sihenik (118.270 ton). Koper ima za 25«'o večji promet ali za 14.509 ton. Proti koncu letošnjega (1960) leta bo promet tam narasel že na 140.000 ton. Lahko bi bil še večji, če se pristanišče ne bi specializiralo v opravljanje prometa s hitro pokvarljivim blagom (južno sadje). Zaradi tega se je moralo odreči nekaterim tovorom večjega obsega, kajti ladja natovorjena z južnim sadjem ne sine čakati pred pristaniščem, tla pride na vrsto, a do sedaj je zgrajene samo 135 m operativne obale. Ko bodo zagotovljena denarna sredstva in ko bo dograjenih 400 m obale, bo mogoče opraviti preko tri sto petdeset tisoč ton prometa letno. S tem v zvezi je tudi gradnja zaprtih skladišč, ki bi jih bilo proti koncu leta 1961 že 23.000 m-. Odprta skladišča pa bi se povečala na 40.000 m-.

V nekaterih pristaniščih pa je promet nazadoval. Tako v Pločah, Baru, Zclcniki in Zadru.

IZVOZ HMELJA IZ JUGOSLAVIJE

Po podatkih inštituta za zunanjo trgovino je izvoz jugoslovanskega hmelja v letu 1959 dosegel 3309 ton. Največ te surovine za izdelavo piva smo prodali v ZDA (1405 ton), v Zahodno Nemčijo (362 ton), v Španijo (248 ton), v Veliko Britanijo (214 ton), ostalo pa v Nizozemsko, Švico, Argentino, Brazilijo, Alžirijo, Maroko. Tunizijo, Vzh. Nemčijo, Bolgarijo in Madžarsko.

PETROLEJ IN JEKLO V ITALIJI

Leta 1959 so v Italiji pridobili skoraj 20«/o več petroleja kakor leta 1958, to je 1,8 milijona ton. Poleg tega pa še preko pet milijard kubičnih metrov plina.

Napravili so tudi načrt, da bodo produkcijo jekla do leta 1965 povečali na 7.2 milijona ton. Sedaj ga jeklarne proizvedejo okoli šest milijonov ton letno. Proizvodnja surovega železa se bo zvišala od 1,8 na 4.4 milij. ton. To bodo uspeli z novimi postopki in novimi jeklarnami.

ROMUNIJA

Romunija se dobro zaveda, da še vedno spada med agrarne države Jugovzhodne Evrope, saj živi od kmetijstva okoli 75o/o celotnega prebivalstva. Zato posveča država največjo važnost industriji. Do leta 1965 nameravajo dvigniti industrijsko proizvodnjo za IlOo/o, do 1975 celo za 5011"o. Najbolj se bo povečala težka industrija in to za 120 o/o. lahka za lOOo/o itd. Od vseh investicij bo šlo 55o/o za industrializacijo.

Proizvodnja jekla se mora dvigniti do leta 1965 od 1.5 milij. ton (1959) na 3.3 milij. ton. Do leta 1975 na 7.5 milij. ton. To bo mogoče zaradi tega, ker bodo zgradili ogromno jeklarno v Galacu, katere zmogljivost bo znašala 4 milij. ton letno.

V bodoče naj bo proizvodnja petroleja manjša (12 milij. ton) kakor leta 1960 (13.5 milij. ton). To pa zalo, ker so nekatera nahajališča žc izčrpana, na drugi strani pa je Sovjetska Zveza povečala proizvodnjo in to upoštevajo pri načrtih Sveta za vzajemno pomoč Vzhodnoevropskih držav (SEV).

Za kmetijstvo je namenjenih samo 13o/o celotnih investicij, V planu je, da se produkcija pšenice do leta 1965 ne dvigne in ostane na višini štirinajst milijonov ton. Šele do leta 1975 naj se pridelek dvigne do 22 milijonov ton.

Za boljšo prometno povezavo nameravajo zgraditi ogromen most čez Donavo pri Orsovi.

NOVA LUKA TARTUS

Jugoslovanska podjetja (v glavnem Pomgrad iz Splita) gradijo po svetu več Ink. Najbolj poznana so dela v domači Inki Bar, ter v lukah Assab v Etiopiji in Latakiji v Siriji. Sedaj bodo gradili še eno luko v ZAR. Tartus (v Siriji'. Poleg samih pristaniških naprav, bo luka pridobila še na pomenu zaradi novega 1260 km dolgega naftovoda, ki bo vodil iz Kirkuka v Tartus in bo imel 23 milijonov ton letne zmogljivosti. Zato ni čudno, da ZAll hoče imeti poleg petrolejskega. tudi pravo trgovsko in civilno pristanišče.

Podjetje bo moralo zgraditi dva valoloma v dolžini 3860 metrov (v Latakiji 1425 m). Zgradili bodo še 600 m pristaniške obale. Dela morajo biti končana v šestih letih. Na gradbišču bo delalo sedemdeset jugoslovanskih strokovnjakov in okoli šest sto Sirijccv, ki so po večini že delali v Latakiji.

INDIJSKE JEKLARNE

Vemo. da je Indija razmeroma kasno dobila prve železarne in jeklarne. Leta 1907 je bila zgrajena prva sodobna železarna v Džamšcdpuru (last Tata Iron and Steel Co.), kasneje pa še v Bhadravati, Bumpuiu, Asansolu, Salemu itd. V glavnem so vse SZ od Kalkute. kjer so tudi bogata ležišča železove rude. Toda vsi obrati so dali nekaj več kakor en milijon ton surovega železa in približno toliko jekla, kar je pet kg na prebivalca. (V ZDA 568, Zapadni Nemčiji 393, Angliji 372, Franciji 302 kg.) Zato si država upravičeno prizadeva povečati proizvodnjo do leta 1961 na šest milijonov ton. 1966 na 16 milij. ton in do konca stoletja na 100 milijonov ton, kar je povprečno 240 kg na prebivalca.

To je mogoč* s povečano proizvodnjo sedanjih obratov in izgradnjo novih kombinatov v državnih rokah (sedaj v privatnih). Gradijo že tri velike kombinate, ki IH vsak proizvajal čez en milijon ton jekla na leto.

LATINSKOAMERISKE DRŽAVE SO USTANOVILE SKUPNI TRG

V eni zadnjih številk smo govorili o poizkusih nekaterih držav Latinske Amerike, ustanoviti nekako združenje za svobodno izmenjavo.

Do ustanovitve je prišlo 16. februarja 1960. Sedež Združenja je v Montevideu. Članice so: ABG države. Mehika. Paragvaj. Peru in Urugvaj. Prvotno je na |>ogajanja hodila tudi delegacija Bolivije, ki pa je kasneje odstop'la. a na njeno mesto je prišla Mehika.

Glavni namen združenja je odprava carin, ki hromijo izmenjavo proizvodov med državami. Odpravili bi jih postopoma v dvanajstih letih (v štirih razdobjih po tri leta).

Da je tako hitro prišlo do te zveze je vzrok bojazen pred ustanovitvijo Evropski' gospodarske skupnosti, ki bi lahko prizadela izvoz surovin iz Južne Amerike, to se pravi

tistega, od česar živijo (nafta, baker, kositer, soliter, kava, kakao, pšenica, kože itd.).

Združenje hoče sodelovati z gospodarsko komisijo OZN in Mednarodnim denarnim skladom.

BRASILIA

Od 21. aprila 1960 dalje ni več glavno mesto Brazilije Bio de Janciro, temveč Brasilia.

Gospodarsko in politično življenje Brazilije se je razvijalo največ v obrežnem pasu in le malo v notranjosti. Tako vidimo v notranjosti le rudarska mesta in krajevna tržišča za agrarno okolico. Kakih trdnih središč z industrijsko osnovo pa notranjost ne pozna. Da bi politično, gospodarsko in kulturno življenje prenesli bolj v notranjost, na ncobljudena področja, ki skrivajo v sebi ogromna rudna bogastva, se je država odločila, da prestavi prestolico daleč v središče dežele.

Da je mnenje o tem, kje naj bi bilo glavno mesto, zelo kolcbalo, vidimo že iz kratkega zgodovinskega pregleda. V dobi kolonialnih posesti je bil sedež v Salvadoru, leta 1763 v Rio de Janeiru. Leta 1823 se je že pokazala potreba po mestu, ki bi bilo geografsko bolj centralno kakor sedanje, ki leži ob obali in je nastalo bolj zaradi ugodnega zaliva. Leta 1899 so začrtali meje v provinci Goias, kjer naj bi kasneje gradili prestolico. šele 55 let kasneje so pričeli z delom.

Delalo je blizu 40.000 delavcev. Dela so bila otežkočena zaradi tega, ker do gradbišča ne vodi cesta ali železnica. Gradivo so vozili od Rio de Janeria do Bello Horizonta, od tam pa po ozkotirni progi do Anapolisa. Tukaj so preložili na tovornjake in še naprej do delovnega mesta. Istočasno z mestom so gradili in še gradijo železnice, ki bodo mesto povezovale z vsemi važnejšimi pristanišči.

Brasilija nastaja na planoti visoki 900 do 1000 metrov, 940 km SZ od Rio de Janeria in 1030 km Z od Sao Salvadora, ter 1650 km S od mesta Porto Alegre. Do sedaj ima že preko sto tisoč prebivalcev. Da bo razvoj šel resnično dalje, nam ne pričajo samo rudna ležišča, ampak tudi prijava več tisoč trgovinskih podjetij, ki bodo skrbela za vedno nove ljudi, ki prihajajo sem.

Stane Košnik

KNJIŽEVNOST

KNJIŽNO POROČILO

KARTOGRAFIJA II. del. Avtor ing. Alojz PODPEČAN.

Univerzitetna založba je izdala KARTOGRAFIJO, II. del (ali praktična kartografija, I. del je v pripravi in obsega matematični del kartografije). Avtor je izredni profesor Fakultete za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo univerze v Ljubljani.

V tej knjigi podaja avtor razvoj svetovne in domače kartografije. V začetku nazorno obravnava teoretične osnove splošne kartografije, nato opisuje redakcijsko pripravljalna dela, izdelavo kartografskega in založniškega originala. Nadalje obravnava še specialne karte, analizo ter oceno kart. Nato obravnava kartometrijo, to je določanje dolžin, višin, kotov, ploščin in prostornin na kartah. Na koncu opisuje v zgoščeni obliki nekatere tehnološke postopke pri redukciji kart. V dodatku so kartografske tabele za računanje matematične osnove karte.

To je prvi visokošolski učbenik praktične kartografije v naši državi. S tem učbenikom je avtor opravil pionirsko delo na področju kartografije. Posebno važna je slovenska terminologija, uporabljal je nove pojme in izraze v duhu slovenskega pravopisa. Vsekakor je to pomembno znanstveno — strokovno delo, ki bo pospešilo razvoj slovenske in jugoslovanske praktične kartografije.

Učbenik je namenjen slušateljem kartografije na geodctsko-komunalnem oddelku FAGG, dobrodošel pripomoček pa bodo tudi vsem, ki se ukvarjajo s kartografijo (predvsem geografi) in ki uporabljajo geografske karte v svoji dejavnosti.

Kartografija II. del obsega 180 strani, cena je 500.— dinarjev in je na razpolago interesentom na FAGG, Ljubljana, Aškerčeva cesta št. 18.

A. M. P.

ZBORNIK KOROŠKE

Za 40-letnico Zveze Komunistov Jugoslavije
izdal Klub koroških študentov
Ljubljana 1959 — 120 strani, broširano

Publikacija, ki so jo za razliko od Koroškega zbornika (leta 1946) imenovali Zbornik Koroške, prikazuje obrambni in narodno osvobodilni boj koroških Slovencev od prve svetovne vojne dalje.

Zbornik objavlja prispevke devetih avtorjev, od katerih jih je nekaj geografov. Peter Ficko je prispeval dva članka in sicer Geografski pregled Koroške" in „Gospodarska podoba Mežiške doline". O partijskem delovanju v Mežiški dolini po prvi svetovni vojni do leta 1932 poroča Ivo Kobal-Imre, o študentskih narodnoobrambnih taborih na naši severni meji pa Alojz Krivograd. V članku izpod peresa Olge Kastelic zvemo za kratek pregled protifašističnega boja na Koroškem. Koroški študent na Dunaju Pavle Apovnik poroča o odnosu koroških študentov do avstrijskih političnih strank, Lojze Ude pa o terorju nad koroškimi Slovenci po plebiscitu. („Po plebiscitu 10. oktobra 1920 — Kartner Heimatdienst, Heimatbund".) Najobsežnejši je članek dr. VI. Klemenčiča („Migracije prebivalstva na Koroškem med leti 1934—1951"), ki je na osnovi statističnega gradiva prikazal izseljevanje domačinov iz južne Koroške in doseljevanje Nemcev. Ta proces — leta 1951 je bil v južnokoroških srezih povprečno vsak četrti prebivalec rojen drugod, to je doseljeni Nemec — je tako intenziven, da se moramo ob njem resno zamisliti. Janko Pleterski nakazuje v članku z naslovom „Materinščina otrok in pouk na koroških osnovnih šolah" posledicc odprave obveznega dvojezičnega šolstva v narodnostno mešanih krajih.

Poleg teh objavlja Zbornik še dva krajša članka z naslovom „Iz spomenice koroških Slovencev Avstrijski zvezni vladi" in „Dinamit in zločinski atentati so sredstva pobesnelih nacionalistov na Koroškem". I. G.

VESTI

RAZSTAVA GEOGRAFSKIH UČIL V ¡NOVEM MESTU

Svet za šolstvo OLO Novo mesto je organiziral razstavo učil za vse razrede in predmete osnovne šole. Razstava je bila odprta za občinski praznik občine Novo mesto, 29. oktobra, hkrati pa tudi kot uvod v Pedagoški teden, ki se je končal 5. novembra. Učila so bila razstavljena po posameznih predmetih. Močan poudarek je bil na učilih in učnih pripomočkih, ki jih lahko izdelajo iičitelji sami ali pa učenci poti vodstvom učitelja. Brez dvoma je razstava dosegla svoj namen po zaslugi vseh tistih, ki so leto dni marljivo zbirali in sami izdelovali učila, ne da bi zato prejeli kakršno koli nagrado.

Zadržal bi se samo pri učilih, ki so bila razstavljena v zvezi s predmetnim poukom zemljepisa na višji stopnji osnovne šole in v okviru spoznavanja družbe na nižji stopnji in v petem razredu. Pripomnim naj, da je bilo zaradi pomanjkanja prostora zemljepisu odmerjenega zelo malo prostora in to celo na hodniku. Zato vseh učil — predvsem zemljevidov — ni bilo mogoče razstaviti. Kot sem že omenil je bil poudarek na učilih, ki jih lahko učitelj ali učenci sami izdelajo. O tem se je lahko obiskovalec razstave prepričal tudi na Zemljepisnem oddelku. To je bila bistvena razlika od razstave geografskih učil, ki je bila v okviru geografskega seminarja konec junija v Šmihelu pri Novem mestu.

Oglejmo si razstavljena učila. Pred vhodom v zemljepisni oddelek si je obiskovalec lahko ogledal velik stenski zemljevid okraja Novo mesto, izdelan v zelo živih barvah na osnovi izohips. Mogoče je bila zelena barva za oznako nižinskih, ravninskih predelov Krške kotline preveč temna, zato prekričeča in izstopajoča. Vendar se je iz zemljevida dobro odražala reliefna struktura v okraju Novo mesto. Pred vhodom je bila razstavljena tudi gospodarska karta Slovenije v velikosti stenskega zemljevida z oznako glavnih gospodarskih panog in središč. Osnova zemljevida je bila prometna mreža in vodni tokovi.

Na hodniku zemljepisnega oddelka so bila razstavljena učila za vse nižje razrede osnovne šole:

1. „Hlajenje zemeljske skorje" v reliefni izdelavi. Novo učilo, ki ga prodaja DZS v Ljubljani.
2. „Relief Slovenije" (DZS).
3. „Boj proti hudournikom" (erozija tal) v reliefni izdelavi. Učilo je izdelala tehnična ekipa po zamisli prof. Dobovška.
4. „Delovanje moija ob strmi obali" (abrazija). Izdelala ista ekipa po zamisli prof. Dobovška.
5. „Vrste oblakov v primerjavi z višinsko sestavo atmosfere in najvišjimi vzpetinami". Izdelala ista ekipa po zamisli prof. Dobovška.

C. „Regulacija potoka Prečne" v reliefni izdelavi. Relief lepo prikaže tok Prečne in regulacijski kanal, ki naj bi pripomogel k odpravi oziroma zmanjšanju poplav. Izdelala tehniška ekipa po zamisli prof. Dobovška.

7. „Kroženje vetra in padavine ob obali" (skica), po zamisli prof. Dobovška izdelala tehniška ekipa.
8. „Afrika — politični pregled" (skica). Izdelek učenca pod vodstvom prof. Zupančiča.
9. „Rastlinski pasovi v Afriki" (skica). Izdelek učenca poti vodstvom prof. Zupančiča.
10. „Relief Šmarne gore". Izdelek prof. Serajnika.
11. „Relief obale Kvarnera". Izdelek prof. Dobovška.

Za ponazoritev prebivalstva in proizvodnje FLRJ v osmem razredu so bila izdelana naslednja učila po zamisli profesorja Kovača:

1. „Izraba tal v Sloveniji in Jugoslaviji". Grafikon izdelan z različnim barvnim papirjem.
2. „Površina različnih kultur v hektarjih" (grafikon).
3. „Uporaba umetnih gnojil" (diagram).
4. „Število rodnega drevja in pridelek" (grafikon).
5. ..Proizvodnja industrijskih rastlin" (diagram).

C. „Nacionalni sestav prebivalstva" (grafikon).

7. ..Proizvodnja električne energije v hidrocentralah in termocentralah" (diagram).
8. „Zaloge in proizvodnja premoga" (diagram).
9. „Proizvodnja rud" (diagram).
10. „Kovinska in kemična industrija" (diagram).

Za spoznavanje družbe v tretjem razredu so bila izdelana učila pod vodstvom tov. učiteljice Golmajerjeve:

1. „Gospodarski zemljevid OLO Novo mesto".
2. „Relief Dolenjske" (DZS).
3. „Les iz naših gozdov" (razne vrste lesa izbrala učiteljica).
4. „Relief ozemlja Bele Krajine" (risba s fotografijami).
5. „Mirenska dolina" (risba).
6. „Posavje" (mapa — opis krajev s številnimi razglednicami).
7. „Tloris razreda, šole, okolice, Novega mesta".
8. „Strani neba" (skica).

Za spoznavanje družbe v 4. razredu izdelki učiteljice Godnik Marije:

1. „Alpski svet" (risba reliefa z vodnimi barvami).
2. „Kraški svet" (risba reliefa z vodnimi barvami).
3. ..Panonski svet" (risba reliefa z vodnimi barvami).
4. „Notranjski kras" (risba reliefa z vodnimi barvami);
5. „Elektrarne in tov arne v LRS".

Za spoznavanje družbe v 5. razredu je napravila učila tov. učiteljica Jereb Majda:

1. „Jugoslavija — gospodarski pregled". V velikosti stenskega zemljevida. Posamezne panoge so označene s]>osebnimi barvnimi znaki.
2. „FLRJ — noše" (izdelek učenca).
3. „Relief pristanišča" (izdelek tehniške ekipe).
4. „Prekop Donava — Tisa — Donava" (skica).
5. „Soška dolina" (risba reliefa s fotografijami).

Tako je obiskovalec lahko dobil vtis o trudu in prizadevanju učiteljev, da bi z uporabo preprostih učil pri pouku zemljepisa dosegli čim več uspeha.

Prof. Bago Kovač

ŠE O NOVOMEŠKEM SEMINARJU SLOVENSKIH GEOGRAFOV

V zadnji številki Geografskega obzornika je v poročilu o novomeškem seminarju v letu 1960 navedeno, da žal ni bilo sprejetih sklepov. To drži le v toliko, v kolikor zaključke diskusije na zadnjem plenarnem sestanku dne 27. junnija 1960 v internatski dvorani ne smatramo za sklepe ampak samo za priporočila Upravnemu odboru Geografskega društva Slovenije. Glasijo se:

1. Seminar slovenskih geografov v Novem mestu priporoča slovenskim geografom, da se lotijo sistematičnega kartiranja in raziskovanja površinskih kraških oblik na Dolenjskem in v Beli Krajini. Menimo, da bi raziskava prehodnega ozemlja na stiku nekraškega in kraškega ozemlja dala posebno pomembne rezultate za znanost in prakso.

2. Mnenja smo, da so v času med zveznimi kongresi nujno |lOtrebna republiška zborovanja slovenskih geografov.

3. Tudi prihodnje republiško zborovanje naj bo posvečeno manj znanim slovenskim |>okrajinam. Menimo, da bi bilo Cerkno primeren kraj za prihodnje zborovanje. Cas med 27. in 30. junijem se vkljub zadržkom posameznikov kaže za najugodnejšega za republiške seminarje.

4. Pozdravljamo objavo referatov o Dolenjski in lieli Krajini ter izsledkov krajevnih raziskovanj v namene seminarja v obliki posebne publikacije, katere razpošiljanje seminaristom naj prevzame Geografsko društvo Slovenije. L redništvu Geografskega obzornika priporočamo objavo pedagoških referatov, prebranih na tem seminarju.

V poročilu o seminarju, objavljenem v zadnji številki tega lista, je navedeno, da geografska društva ostalih jugoslovanskih republik niso bila pravočasno povabljena k udeležbi. Dejansko so ta društva sprejela povabilo že marca 1960. Svojega delegata je prijavilo le hrvatsko geografsko društvo, a je bil med seminarjem tudi ta zadržan.

je imel tov'. Ivan Novšak, načelnik gospodarskega odseka

Heferat o ekonomski problematiti novomeškega okraja novomeškega okraja, in ne tov. ltamšak, kot je v poročilu o seminarju napačno navedeno.

V Prosvetnem delavcu X., št. 19 z dne 23. nov. 1960 objavljeno poročilo o republiškem seminarju v Novem mestu navaja na strani 3, da je Janez Novšak predaval o temi: Novejši geomorfološki razvoj Bele Krajine in Krške kotline ter njega učinki na pokrajino. O tej temi jc dejansko referiral pisec teh vrstic.

Za bivši odbor novomeški seminar
Ivan Gams

POROČILO O GEOGRAFSKEM KROŽKU

na celjski gimnaziji v šolskem letu 195!)—1960

V šolskem letu 1959—1960 je geografski krožek na celjski gimnaziji imel naslednja predavanja:

OZN in Gana (zvočni iilm) — Dani Podpečan, 4.d.
Norveška — Bogdan Šalej, 2.d in Adolf Berglez, 2.f.
Finska, Švedska in Danska v sliki — Ludvik Kranjc, Jolanda Jakelj in Friderik Kralj, vsi iz 2.f.
Združene države ameriške (dva diafilma) — Peter Testen in Milan Jakhel, oba iz 4.d.
Popotni vtisi iz Anglije — Aleš Pestotnik, 2.d.
Kanada v slikah — Drago Kuzman, 4.d.
S poti po Sloveniji in Istri (trije diaCilmi) — Herman Tkalčič, 4.d.
Po transverzali od Maribora do Kopra — Vitko Roš, 4.d, prvi del.
V Indiji — prof. Branko Perko iz Ljubljane.
Po transverzali od Maribora do Kopra — Vitko Boš, 4.d, drugi del.
Ceylon — Rudolf Avguštin, 3.c.
Kitajska na poti v svobodo — Ivan Špes, 3.e.
Egipt — Janko Prunk, 3.f.
Indonezija — Rudolf Avguštin, 3.e.
Java 5— Rudolf Avguštin, 3.e.
Popotni vtisi iz Poljske (prvi in drugi del) — Zvone Dragan. predsednik občinskega komiteja LMS.
Beneluks — Milan Gorjanc in Anton Mikeln. oba iz 2.e.
Vzhodna Nemčija — Franc Pivec, 2.f.
Zahodna Nemčija —• Ludvik Kranjc, 2.f.
Vtisi iz Bližnjega vzhoda — Jože Piano, jurist.
Burma in Siam — Rudolf Avguštin, 3.e,
Nova Zelandija — Franc Brglez. 4.d.
Jadransko Primorje v luči turizma — Vitko Roš. 4.d.
Belgijski Kongo — Friderik Kralj, 2.f.
Avstrija — Marija Ilonigmaim in Aleš Pestotnik. oba iz 2.d.
Golorado in drugi nacionalni parki v ZDA — Vitko Roš in Herman Tkalčič, oba iz 4.d.

Dijaški odl>or geografskega krožka so sestavljali dijaki:
Peter Testen — podpredsednik 4.d, Marjeta Logar, 4.d, tajnik, Dani Podpečan in Herman Tkalčič, kinooperaterja. oba iz 4.d in Pavel Šifer. 4.d. referent za propagando.

Odbor je uspešno in požrtvovalno pomagal poverjeniku. Geografski krožek se je sestajal redno ob petkih zjutraj ob 6.30 uri v fizikalni predavalnici. Predavatelji so predavanja vedno ilustrirali s slikami, |>o večini z barvn;!tni. z diafilmi in enkrat z zvočnim filmom. Predavanj se je udeleževalo povprečno 50 dijakov (30—ilO).

Poverjenik geografskega krožka:
prof. Zvezdami Knez-Šterbene

EKSKURZIJE GEOGRAFSKEGA DRUŠTVA V LETU 1961

V letu 1961 namerava prirediti Geografsko društvo štiri strokovne ekskurzije, tri v manj znane pokrajine Slovenije tostran meje in eno na Slovensko Koroško. Prijave za ekskurzije sprejema v imenu društva tov. dr. Vladimir Kokole, Ljubljana, Zemljepisni oddelek Narodnega muzeja, Trg Francoske revolucije 7, in sicer že takoj po Novem letu 1961. Prijave se smatrajo za definitivne, če jih interesenti ne od|>ovedo vsaj tri tedne pred spodaj navedenim datumom za tisto ekskurzijo. Za enodnevne ekskurzije se plačajo stroški |>o prihodu avtobusa v Ljubljano. Za ekskurzijo na Slovensko Koroško pa je zadnji prijavni rok 30. marec 1951, zadnji rok za plačilo vseh stroškov pa jc 15. maj 1961. Organizacijsko bo to ekskurzijo prevzelo eno naših potovalnih podjetij. Ostale organizira društvo samo. Ase ekskurzije bo sicer vodil strokovno dr. Vladimir Kokole, na katerega se izvolite tudi obračati v vsem dopisovanju in poslovanju v zvezi z ekskurzijami. Kavcije v naprej ne bom ozahtevali, ker se je to izkazalo nepraktično; pač pa prosimo vse interesente, da se ne premislijo v zadnjem času in tik pred odhodom udeležbo odj>ovedo. ker to povzroča organizaciji velike in neprijetne težave.

1. Enodnevna ekskurzija na Zahodno Dolenjsko in v Suho Krajino (z avtobusom). Ruta: Ljubljana — Turjak — Rašica — Ponikve — Kompolje — Zvirče — Ambrus Zagradec — Muljava — Stična — Ljubljana. Predvideni stroški prevoza: okoli 600 din. Čas: nedelja 15. aprila (odhod ob 8. uri izpred Zemljepisnega oddelka, povratek pa ob 19. uri).

2. Enodnevna ekskurzija v Selško dolino in na Jelovico (z avtobusom). Ruta: Ljubljana — Skofja Loka — Železniki — Sorica — Jelovica — Kropa — Kranj — Ljub-

liana. Čas: nedelja 15. aprila (odhod ob uri izpred Žemljepisnega oddelka, povratek ob 19.30 uri). Predvideni stroški prevoza: okoli 900 din.

3. Enodnevna ekskurzija po manj znani Primorski (z avtobusom). Ruta: Ljubljana — Postojna — Javorniki — Knežak — Ilarska Bistrica — Harije — Tatre v Brkinih — Markovščina — Hrpelje — Lipica — Sežana — Komen — Ajdovščina — Ljubljana. Cas: nedelja 17. junija (odhod izpred Zemljepisnega oddelka ob 6.30 uri, povratek ob 20. uri). Predvideni stroški prevoza: okoli 1300 dinarjev.

4. Tridnevna ekskurzija na Slovensko Koroško, lluta: prvi dan: Ljubljana — Ljubelj — Borovlje —• Baško jezero Beljak — Plajberk — Bistrica v Zilji — Podklester — Beljak. Drugi dan: Beljak — Poreče — Celovec — Gospasveta — Cclovee — (popoldan) — Vctrinj — Loga ves — Bilčovs — Kotmara ves — Celovec. Tretji dan: Celovec — Velikovec — Djekše — Pliberk — Dobrla ves — Železna Kapln — Jezerski vrh — Jezersko — Ljubljana. Cas: v dneh od 27. do 29. junija. Odhod na vse zgodaj zjutraj prvi dan in povratek pozno zvečer zadnji dan. Predvideni stroški (prevoz, prenočišči, prehrana in režijski stroški): okoli enajst do dvanajst tisoč dinarjev. O podrobnostih bodo interesenti (prijavljenci) za to ekskurzijo še posel>ej obveščeni. Potrebne dokumente za nabavo potnega lista — ki bo po možnosti kolektiven — naj si interesenti nabavijo najkasneje do konca aprila.

Zavod za napredek šolstva LRS

je v letu 1960 izdal dve publikaciji, ki sta zelo zanimivi, še prav posebno pa zlasti za geografe.

To sta:

UČILA IN UČNI PRIPOMOČKI ZA POUK V OSNOVNI SOLI, snopič I. Poročilo št. 3. — 1960.

PRIROČNI SEZNAM V SLOVENŠČINI NATISNJENE LITERATURE ZA POUK GEOGRAFIJE NA OSNOVNIH IN DRUGIH ŠOLAH. 1960 — 4. september.

Prva publikacija seznanja učitelja z raznimi učili in učnimi pripomočki za vse predmete, ki se poučujejo v osnovnih šolah. Posebno poglavje obravnava one, ki se uporabljajo pri pouku zemljepisne snovi, bodisi pri spoznavanju prirode, bodisi pri spoznavanju družbe. Poglavje ima uvod o geografskih učnih sredstvih na sploh, ostala pa obravnavajo razne vrste teh učnih sredstev. Ta poglavja so naslednja:

1. Neposredni stik z resničnostjo.
2. Zemljevidi.
3. Ilustracije.
4. Globusi.
5. Telurij, zenitarij, planetarij.

Priložen je seznam vseh učil, kjer je posebej označeno katere Zavod smatra, da so neobhodno potrebna, in onih ki so tudi potrebni a manj nujni.

Druga publikacija je namenjena samo učiteljem zemljepisa posebej. To je v bistvu bibliografija vse naše geografske literature, za katero je Zavod mnenja, da je primerna za pomoč učiteljem v strokovnem izpopolnjevanju in mu tudi sicer lahko mnogo koristi v šoli in izven nje pri njegovem vzgojnem delu. Omenjene so samostojne publikacije, kakor tudi članki in razprave po časopisih. Ta publikacija, čeprav bibliografsko ne povsem popolna, je prvi tak priročnik, ki je bil sestavljen za geografe.

Priročnik sestavljajo naslednja poglavja:

1. Splošna geografska literatura.
2. Svet in njegove dežele.
3. Jugoslavija.
4. Slovenija (s pododdelki za posamezne geografske regije).
5. Zborniki.
6. Učbeniki — priročniki
7. Potopisi.

Publikacija je posebno dragocena, ker navaja predvsem najnovejšo literaturo.